

МИНИСТЕРСТВО НА ВЪТРЕШНИТЕ РАБОТИ
НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ИНСТИТУТ ПО КРИМИНАЛИСТИКА И КРИМИНОЛОГИЯ
ЦЕНТЪР ЗА ПОЛИЦЕЙСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

НИНА БЕЛОВА

КРИМИНОЛОГИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
НА БИТОВИТЕ УБИЙСТВА

СОФИЯ

2012

1. Убийства на битова основа като социален феномен

Убийствата са най-тежките престъпления против личността. От криминологична гледна тези деяния могат да бъдат разделени на убийства, мотивирани от интереси на политически сили или организирани престъпни групировки и на убийства на битова основа, свързани с битовото общуване и личния живот¹.

Убийства на битова основа са доста разнообразни, което се дължи на многообразието на бита и неговите функции, а също и на обусловените от тях човешки отношения. Разнообразието се отнася до подбудите, начините на извършване, прикриването на следите, предкриминалните и криминалните конфликти, поведението на извършителите след престъплението, връзките им с жертвите, броя на пострадалите и др. Освен пряко и непосредствено възпроизводство на човешката жизнеспособност, „битът изпълнява и вторични, производни функции: интегрира социалните общности като израз на най-ярките и най-лесно възприемащи се белези на тяхната социална и културна еднородност (облекло, храна, нрави, обичаи, форми на поведение и др.); същевременно диференцира общностите чрез осъзнаване на различията им върху битова основа” (4, с.48). Сложните и многопластови междуличностни интеракции, възникващи при осъществяването на тези функции, обуславят различни интереси и емоции, някои от които стават мотиви за убийства.

Убийството е деструктивен акт, който непоправимо разрушава междуличностните отношения. В същото време то представлява най-брутално потъпкване на социални и нравствени ценности, като засяга макар и косвено значително по-масажни обществени отношения. Поради това в повечето случаи убийствата се санкционират много строго от всички регулатори на социалния живот – право, морал, религия и др. Някои видове убийства, свързани с бита, имат обаче за цел да пазят статуквото чрез стабилизирането на битови и религиозни традиции и догми. Опитът на поколенията от древността до наши дни потвърждава, че „обществено-исторически утвърдените форми на бита играят голяма роля за поддържането и възпроизводството на етническото самосъзнание и развитието на етническите процеси” (4, с.48). Същото се отнася и за самосъзнанието на членовете на отделни родове и фамилии. В някои общества поддържането и укрепването му се извършва с цената на човешки живот.

Като пример в това отношение могат да се посочат т.нар. „убийства на честта”, които все още съществуват в бита на някои народи. Според техните разбирания, всеки, който опетни честта на рода и семейството трябва да заплати с живота си. Жертви на тези убийства стават главно жени и девойки, изневерили на съпрузите си или създали извънбрачни връзки без разрешението на родителите си. Налаганите от общността смъртни наказания се отличават с голяма жестокост за назидание на другите. Провинилите се биват умъртвявани чрез бой с тояги, замеряне с камъни, заравяне в горещ пясък без храна и вода, нападения от животни, излагане на слънце до настъпване на смъртта и др. В случай, че успеят да избягат,

¹ Под битово убийство в тесния смисъл на думата се имат предвид престъпленията, които са резултат на конфликти между отделни лица, възникнали по битови поводи. В по-широк смисъл обаче като битови могат да се разглеждат и убийства, свързани с ритуали за здраве, плодородие и др., а също и някои серийни убийства, чийто мотиви са в сферата на битовото общуване.

обект на наказанието стават техни роднини – по-малки сестри, братовчедки и др.

Ритуалните убийства на съпруги и слуги на починали вождове, императори и др., практикувани в миналото от някои народи също служи на тази цел. Те се извършва в името на верността към семейството, кастата или друга общност. Сходни са функциите на някои жертвоприношения на хора, насочен към осигуряването на ресурси за задоволяване на основни битови потребности – от храна, вода, предпазване от болести, създаване на потомство. Данни за ритуално жертвоприношение, извършено в Индия, показват например, че малолетно дете е убито, за да се изпълни ритуал за плодородие. Извършителите не считат това убийство за престъпление, а за продължаване на стара традиция и начин за оцеляване на общността.

Кръвното отмъщение чрез убийство също се базира на битови отношения. То обслужва определени обществени интереси, насочни към запазване на семейството и роднинските връзки. В този смисъл това деяние също може да се разглежда като относително примитивен социален регулатор, свързан както с лични емоции, така и с традиции на общности, за които е характерна определена степен на маргиналност, отличаващи се с ниско правно съзнание.

Част от разгледаните убийства са извършвани в древността, а понастоящем са вече история. Други се практикуват и до днес повече или по-малко интензивно в различни краища на света.

Битовите навици и традиции се отличават с много голяма консервативност. От една страна, както беше посочено, тя е предпоставка за осъществяването на консолидиращата им функция по отношение на човешките общности, но от друга може да стимулира нетолерантно отношение към различния начин на живот и бит.

Мотивите за убийствата на расова основа например понякога съдържат битов елемент. Част от тях са резултат на фрустрации, свързани с противоречиви интереси, а също и с битови особености на различни раси, които живеят на ограничено пространство и имат много допирни точки. Същото важи за насилието спрямо хора от други етноси. Въпреки че расовите и етническите конфликти в крайна сметка обслужват политически интереси, те най-често се проявяват под формата на различия, свързани с бита. Криминогенните емоции, водещи до тях, възникват по повод на ниска битова култура, традиции и обичаи, неприемливи за други общности, прояви на неуважение към религиозни празници на дадена общност от страна на другите и т.н. Тези противоречия се възприемат като непримирими, поради което предизвикват омраза между лица от различни етноси и раси. Политическите доктрини са недостъпни за значителни социални прослойки, поради което трудно стават непосредствен мотив за действията им, докато традициите и обичаите са много популярни и силно влияят на емоциите. Поради това тяхното нарушаване лесно може да доведе до битови конфликти, свързани с насилие.

Подбудите за битови убийства са доста разнообразни. Голяма част от тях са свързани с понятни, *общочовешки чувства и интереси.* Ревността, завистта, омразата, обидата, желанието за отмъщение са широко разпространени мотиви за битови убийства, както в семейството, така и извън него. Извършените под влияние на такива емоции деяния, са следствие на сериозни дефицити, свързани с личността и общуването. Както основателно отбелязва Б. Станков „източник на престъпната активност на личността е онова реално противоречие между възникна-

лата и преживяната потребност от изменения в действителността и невъзможността или нежеланието при конкретните условия да бъдат удовлетворени по правомерен начин, т.е това е противоречието между наличното и исканото (желаното) с оглед на изменение на наличното в бъдещото битие. Колкото по-тежки са фрустрациите, свързани с отхвърляне, изоставяне, унижение, толкова по-тежка е агресията, възникнала в отговор (10, с.238).

Доста типичен мотив за извършването на битови убийства е присвояването на имуществото на жертвите чрез грабеж, имотна измама и др. Според американски криминолози например много от битовите убийства са извършени с цел получаване на наследство и застраховки, принадлежащи на пострадалите (2, с.).

Силен мотив за извършване на битови убийства е прикриването на други престъпления. Сексуалното насилие например често е последвано от убийство. На извършителите на полови престъпления се налагат значителни наказания – нелеки присъди, емоционално отхвърляне от близкото и по-далечно обкръжение и др. Това важи главно за случаите, при които жертви са деца или възрастни хора. По тези причини мотивацията за прикриване е много силна и може да доведе до убийство.

Типични за битовите убийства са мотивите, свързани със семейни взаимоотношения. Техните извършители и жертви съжителстват в едно и също домакинство, имат роднински връзки, общи деца и изпитват силни емоции, водещи нерядко до тежки конфликти, свързани главно с брбата за упражняване на власт и контрол или с освобождаването от тях.

Друга част от битовите убийства се извършват по *изключително своеобразни и трудно разбираеми подбуди*. Някои от тези подбуди са свързани с удоволствие от причиняване на страдание или смърт. Данни за сериен убиец в Сейнт Луис показват например, че заради удоволствието от малтретирането и убийството той обзавежда в дома си специална стая, снабдена с различни инструменти за мъчения. Инсталирана е уредба за записването им, намерени са също и изрезки от вестници със съобщения за престъпленията. Жертвите са съграждани или случайно намиращи се в града лица. Не са установени политически или сектантски мотиви за престъпленията, нито връзка между тях и организирана престъпна дейност.

Показателно за получено удоволствие от причиняването на страдание и смърт е признанието на престъпник от Русия. А. Пичушкин, известен като „шахматният убиец“. Пичушкин планира 64 убийства - колкото са квадратите на шахматната дъска, но според признанията му не успял да осъществи всичките. Той твърди, че извършването на насилие е свързано с незабравими емоции. По неговите думи „първото убийство е като първата любов – остава завинаги незабравимо и много вълнуващо“.

Немалко убийци изпитват задоволство от престъпленията, които извършват, тъй като считат, че въздават справедливост и прочистват обществото като лишават от живот проститутки, хомосексуалисти, скитници, богаташи и др. Известният престъпник, наричан с прозвището Джек Изкормвачът, например убива главно проститутки, като по този начин ги наказва за развратния им живот. В по-ново време американецът Патрик Карни подмамва и убива хомосексуалисти, за да ги накаже за порочния им живот. Жертвите са подлагани на жесток тормоз, изнасилвани и убивани, след което престъпникът разфасова труповете им. Убийства, извършени по сходни подбуди има в САЩ, Европа, Русия, Китай, Южна Корея и др.

Често срещан мотив за битови убийства е стремежът към себедоказване и самоутвърждаване, непостигнати по социално приемлив начин. Тежкото насилие над други хора е израз на протеста на извършителите срещу мястото, което им отреждат околните. Отнемайки човешки живот престъпниците се чувстват по-значими и имат шанс да станат популярни. Жертвите на такива престъпления в редица случаи са унижавали и малтретирали бъдещите извършители. Такива са подбудите и за масови убийства, извършени без връзка с политически интереси. Убийства, извършени в училища в САЩ, Германия, Финландия и др. са доказателство за това. Младежите, извършили тези престъпления, най-често посочват като мотив обидата и омразата, която изпитват към съученици, учители, а понякога и към родителите си за това, че не са оценили способностите им. Данни за предкриминалния период при някои от тези деяния показват, че бъдещите престъпници са били тормозени и изолирани от връстниците си. Поради нисък успех се е налагало да бъдат наказвани или изключвани от училище, което е предизвиквало допълнителна изолация и подигравки, както и неодобрение от страна на семействата. Голяма част от лицата, извършили такива убийства, описват в дневници или писма нанесените им обиди в резултат на тежки битови конфликти и твърдят, че престъпленията им деяния са начин да бъдат забелязани и да докажат какво могат.

Мотивацията, водеща до битово убийство нерядко е съставена от различни компоненти. Стремежът към самоутвърждаване чрез причиняване на страдание и отнемане на човешки живот например може да се съпровожда от користни мотиви. Данни за двама младежи от Днепропетровск - Виктор Саенко и Игор Супрунук, са обвинени в извършването на 21 убийства, предхождани от малтретиране на жертвите. Мъченията и убийствата, както и гаврата с труповете са заснети за спомен. Заснети са и сцени на насилие над животни, извършено от същите младежи. На снимките те демонстрират наслада от садистичните действия и удовлетворение от ужаса, който предизвикват у пострадалите. Записите и проведеното разследване показват, че младежите се чувстват отхвърлени и недооценени както от връстниците, така и от семействата си. Те демонстрират омраза и презрение към околните, като отправят закани за бъдеща разправа с тях. Освен посочените мотиви има и сериозен користен мотив. Видеозаписите са предложени за продажба срещу предварително уговорена голяма сума. Извършителите имат намерение да продължат криминалната си дейност и продажбата на записи, което превръща престъпленията в доходоносен бизнес.

Част от битовите убийства са съпроводени с ритуали и символи - поставяне на трупа в определено, често неестествено положение, нараняване на очите и поставяне на предмети в гърлото след смъртта, изрязване на части от тялото, без връзка със стремежа за прикриване на следите, изрязване на букви върху кожата и др. Това е израз на дълбоки личностни конфликти при престъпниците. Корените на тези конфликти обикновено са в общуването, свързано с бита и междуличностните отношения.

Сред извършителите на убийства има хора на различна възраст, от различен пол, раса, национална и етническа принадлежност. Начинът на живот и привычките им също се отличават със значително разнообразие, но при извършването на убийствата има трудно обяснимо сходство. Благородният и кротък на вид възрастен човек Албърт Фиш, например е автор на серия от убийства, включително на

деца. Той устновява приятелски контакт с родителите, след което предлага на децата да му гостуват, да му помагат в домакинството и градината. След като извършва престъпленията той пише писма на опечалените родители и описва с подробности какво точно е причинил на жертвите.

По подобен начин постъпва малолетната М. Бел, садистично убила заедно със своя приятелка малолетно дете на съседи. Жертвата е малтретирана продължително, като върху тялото ѝ са изрязани знаци и надписи. Момичето, извършило престъплението, пише съболезнователни писма на родителите, посещава ги неколккратно, интересува се от чувствата, които изпитва, присъства на погребението. Мери Бел е автор и на други подобни деяния, поради което е считана за най-младия сериен убиец.

Други деца, подбуждани от възрастна жена, малтретират в продължение на месеци непълнолетната Силвия Лайкънс. Момичето е затваряно в мазето, ритано, удряно с юмруци и твърди предмети, наранявано с нож, изнасилвано, лишавано от храна и вода и накрая пребито до смърт. Извършителите посочват като мотив за престъплението досадни битови навици на жертвата – нечистоплътност, склонността ѝ да лъже, да общува с различни момчета и др.

Извършителите на битови убийства обикновено са мъже. Не липсват обаче и убийства, извършени от жени, а също и от смесени двойки. Например двойка серийни убийци – Фред и Роуз Уест, примамват в дома си млади жени и момичета, които пътуват на автостоп, деца, избягали от домовете си и др. като им предлагат подслон и храна. След като спечелят доверието им двамата престъпници подлагат жертвите на физически и сексуален тормоз до смърт и заравят трупове в двора на къщата си. Тяхна жертва става и непълнолетната им дъщеря, която убиват и разфасоват преди да заровят трупа в градината. На малолетната си дъщеря родителите налагат тежки садистични наказания, включително сексуално малтретиране, когато проявява неподчинение (13).

Сред типично женските, престъпления трябва да се споменат битовите убийства, извършени от т.нар. „черни вдовици”. Те присвояват пари от застраховки или друго имущество на починал съпруг или други роднини. Жените, извършили такива престъпления, обикновено се представят за грижовни съпруги, майки и домакини, посветени на домовете и семействата си. Убийствата се извършват предимно чрез отрова, поставена в храна, напитки или лекарства, а смъртта изглежда като резултат от болест. Жертви на „черни вдовици” стават заварени, а понякога и родни деца, които също са наследници на починалия или просто създават финансови проблеми на извършителките. В някои случаи престъпленията са насочени към странични лица, чиято смърт отговаря на финансови интереси на престъпниците. Англичанката Мери Ан Котън например, по користни подбуди извършва няколко убийства на свои близки, като им дава отрова.

Жертви на такива престъпления стават не само членове на семейството. Данни за убийства на възрастни хора в Канектикът показват например, че извършителката Ейми Гилиън има старчески дом и използва свързаните с това възможности да получи съгласието на обитателите да тегли големи суми от техните влогове. Жертви на отравяне освен възрастни обитатели на дома стават и двамата ѝ съпрузи, което носи на жената големи суми от застраховките им (11).

Типични за жените битови убийства са тези, които извършват т.нар. ”ангели

на смъртта”. Извършителките са жени, работещи като медицински сестри, болногледачки, бавачки, домашни помощници. С течение на времето някои от тях стигат до убеждението, че могат да решават, кой не трябва или не може да живее. Други са на мнение, че изпълняват божията воля, като слагат край на живота на хора, белязани от смъртта. Поради това отнемат живота на лица, за които се грижат, чрез предозиране на лекарства, инжектиране на отрови и др. Медицинската сестра Бевърли Алит в Англия например убива няколко деца със смъртоносни инжекции (11).

Сред извършителите на битови убийства има хора от различни раси и националности. Престъпната кариера на афроамериканците Антъни Соул, Уолтър Елис, Уейн Уйлямс в САЩ, Ян Жия и Хун Йон в Китай, Ю. Йонг в Южна Корея, Ст. Грифитс - „канибалът с арбалета” в Англия, Николай Шадрин в Русия и др., доказват това.

Биографиите на лицата, извършили убийства, показват големи различия по отношение на *социалния статус на семействата им*, наличието на екстремни ситуации в детството или младостта, които биха могли да стимулират престъпни наклонности, криминогенни влияния от близки и роднини и др.

Според данни за убицеца от Ростов Андрей Чикатило детството му е минало при изключително тежки условия. Семейството му оцелява изключително трудно като много други семейства през военните и следвоенните години. Крайно тежките битови условия – липса на храна и отопление, непосилно физическо и емоционално напрежение, породени от кризисните процеси в страната водят до тежки фрустрации, не само при него, но и при близките и познатите му. Според непотвърдени данни по-малкото му братче изчезва от дома, като в последствие се оказва, че е убито и използвано за храна от гладуващи съседи. Според друга версия това е легенда, с която майките от селото плашат децата си. Въпреки това обаче самото ѝ възникване е индикатор за нечовешките условия на живот, при които расте Чикатило. Неслучайно мотивите за глада, наказанието и войната присъстват в ритуалите, които той практикува, убивайки над петдесет души и изяждайки части от телата им.

Данни за 20-годишна американка Криста Гейл Пайк, осъдена на смърт за садистично убийство, също са в подкрепа на тази теза. В детството си тя е подлагана на най-различни травмиращи преживявания. „Нейна детска площадка е кланицата, в която работи дядо ѝ. Никой не контролира какво гледа детето по телевизията и на малкия екран редовно се въртят порнография и филми на ужасите. Осъдената разказва, че като дете е била подлагана на най-разнообразно физическо и сексуално насилие от приятелите на майка си” (12).

В други случаи обаче, в живота на убийците липсват екстремни ситуации, които биха могли да отключат криминални наклонности. Проследяването на биографиите им показва обстоятелства, които не са много по-различни от тези при другите хора, а травмиращия им ефект не е достатъчно силен, за да обясни екстремния характер на поведението, свързано с умишлено отнемане на човешки живот. Джефри Дамър (Чудовището от Милуоки) е пример в това отношение Той произхожда от нормално семейство и израства при обикновени условия. Склонността му към насилие се проявява по време на юношеството, когато заживява самостоятелно и за няколко години извършва голям брой садистични убийства.

Дамър се насочва към хомосексуални връзки и фантазии за секс с мъртъвци. Посещава гей-клубове и заведения, в които се запознава с млади мъже и момчета, главно от други раси. Примамава ги в дома си, където ги упоява, изнасилва и убива. В дома му са открити човешки останки, прибрани в хладилника и в килера, уреди за мъчение и снимки на жертвите.

Във връзка със специфичната мотивация и голямата жестокост при битовите убийства възниква проблемът за връзката между престъпленията и психичното състояние на извършителите. Ролята на психичните разстройства като криминогенен фактор за битови убийства в редица случаи е безспорна. Данни за някои от тези престъпления недвусмислено доказват, че причудливите подбуди и странностите, свързани с осъществяването на деянията, се дължат на тежки психични разстройства². В повечето случаи обаче извършителите са вменяеми, наказателно отговорни, което прави обясненията на причините за убийствата още по-сложни.

Като най-тежка форма на насилие, убийството винаги е привличало вниманието на изследователите на човешкото поведение и в частност на престъпното поведение. Много и разнообразни са опитите да се обяснят причините за тези деяния. Обясненията се базират на теориите за агресията, чиято екстремна и най-разрушителна форма е убийството. Най-общо казано те варират от свързването на убийството с наследствено предразположение към извършване на насилие или влечение към смъртта и разрушението, до представянето на това престъпление като резултат от заучено агресивно поведение (5, с.273).

Според етологичния подход например агресивното поведение играе много важна роля в живота както на хората, така и на животните. На това основание привържениците му считат, че може да се говори за „вродено агресивно влечение“, а агресията да се счита за едно от основните свойства на човека (5, с.258). Но докато животните убиват за да оцелеят, убийствата, извършени от хора далеч не винаги са свързани с оцеляването.

Психоанализата (З. Фройд) също търси обяснението на агресивните прояви, включително убийствата, в сферата на влеченията и по-конкретно във влечението към смъртта.

Някои автори, напр. Е. Фром, които въпреки различията по принцип споделят основни тези на психоанализата, твърдят, че биологически обусловената агресия у човека, т. нар. „защитна агресия“ е сходна с тази при животните, докато агресията, свързана с жестокост и разрушение е специфично човешки феномен.

Други изследователи приемат агресията за заучен отговор на стимули от външната среда. Несъразмерността на тези реакции се обяснява с личностни дисхармонии и дефицити. Част от престъпленията са израз на злостна агресия, която носи удовлетворение сама по себе си. Други са проява на инструментална агресия, свързана с получаване на облаги чрез насилие - отнемане на имущество, придобиване на власт или влияние и др. В този смисъл агресията е средство, инструмент за постигане на други цели.

² Московчанинът Н. Шадрин убива и разчленява свой познат в дома си. Известно време се храни с части от трупа, които съхранява в своя хладилник. Престъпникът и жертвата се познават от времето, когато и двамата са били на лечение в психиатрична клиника.

2. Разпространение, динамика и структура на битовите убийства

Разпространение на битовите убийства

Според полицейската статистика за 2005-2011 г. са извършени средно 290 убийства, което е 7,5% от престъпленията против личността (3872). Убийствата на новородени деца са средно 6 или 2,1%. Отбелязани са и средно 9 случая на склоняване към самоубийство или 3,2% от деянията.

Данни от проведената анкета показват, че характерът на преобладаващата част от убийствата е битов. Според полицейските служители на битова основа са над 95% от убийствата, по които са работили. По данни на служители от СДВР 84,6% от убийствата през периода 2006-2011 г. са битови и 15,4% са свързани с интереси на организирани престъпни структури. Повечето убийства, свързани с организираната престъпност, се извършват в София, което е основание да се предположи, че делът им в други райони на страната е многократно по-малък.

Изследователската информация показва, че битовите убийства могат да бъдат окачествени като ниско латентни - 88,3% от анкетираните са на това мнение. По-малък – 11,7% е делът на служителите, според които значителна част от тези деяния остават латентни. От тях 10% считат, че нерегистрираните убийства са по-малко от регистрираните, 1,3% са на мнение, че тези дялове са равни или че нерегистрирано остава всяко второ убийство и едва 0,4% твърдят, че латентните деяния са повече от регистрираните.

Беседите със служители, а също и данните от проучените наказателни дела срещу извършители на умишлени убийства показват, че ниската латентност се дължи, от една страна, на особеностите на самите деяния. Убийствата трудно могат да останат скрити поради обстоятелството, че жертвите много активно се съпротивляват, ако не са в безпомощно състояние. Вероятността виковете, шумът от бобра и др. признаци за извършване на насилие да привлекат свидетели е много голяма.

От друга страна действията за заличаване на следите от убийство и скриването на трупа са доста сложни. Извършването им предполага физически усилия за пренасяне, закопаване или разфасоване на тялото по подходящ начин, така че да не бъдат установени следи³. Освен физическа сила за това са нужни и определени умения – сръчност, ловкост, а понякога и специални познания за прилагане на химическо въздействие, каквито извършителите често не притежават.

Извършването на убийство води до разкъсване на важни социални връзки. Внезапното изчезване на определена личност обикновено има значителен социален резонанс. Хората от близкото семейно и приятелско обкръжение са много мотивирани да предприемат активни действия за издирването на пострадалия и за изясняване на обстоятелствата около смъртта му. Същото важи и за лицата, с които жертвите имат професионални или бизнес-контакти, тъй като те предполагат общи интереси, а в някои случаи и емоционална свързаност. Поради това понякога усилията да бъде намерено лице, за което се допуска, че е жертва на убийс-

³ Данни за убийство, извършено от жена, показват, че поради недостатъчна физическа сила трупът е заровен плитко и малко след това изровен от диви животни и дъждове.

тво, продължават с години и приключват с разкиване на престъпното деяние⁴.

Друга причина за ниска степен на скритост е продължителността на голяма част от конфликтите, водещи до извършване на битово убийства. Близко една трета – 31,3% от анкетиранияте определят продължителността им около и над една година, а според 27% тя е около едно денонощие. При домашното насилие обикновено става дума за хронични, продължаващи с години предкриминални конфликти, известни на познати и роднини. Същото важи и за много от конфликтите между съседи, съграждани и др. Затегнатият им характер води до това, че както участниците, така и мотивите са известни на мнозина. Нещо повече, в редица случаи враждуващите споделят чувствата си с други хора дълго преди престъплението. Наличието на свидетели насочва сравнително лесно към извършителите.

Ниската латентност се дължи и на обстоятелството, че в немалко случаи убийствата са предшествани от други деяния, оставящи следи, по които престъпниците могат да бъдат установени. Според анкетните данни най-често това са телесни повреди. При над половината – 57% от убийствата, по които са работили служителите, такива предшествани деяния са леки и средни телесни повреди. В други 28,7% от случаите нанесените телесни повреди са тежки. Нерядко битовите убийства се предхождат от сексуално насилие. Изнасилване и опити за изнасилване има в 14,4% от случаите, по които са работили анкетиранияте. Други 7,4% са свързани с насилствен хомосексуализъм. Седем процента от убийствата са предхождани от садистични и унижаващи действия – връзване, разкъсване на дрехите, поставяне на парчета от тях в гърлото и др. Анкетиранияте уточняват, че в някои случаи преди да настъпи смъртта на жертвите са осъществени по няколко престъпления – нанасяне на телесни повреди, сексуално насилие и др.

Вербалната агресия, която много често е предвестник на тежки конфликти, свързани с отнемането на човешки живот, също може да стане причина за ниска латентност. Ругатни и закани, предвещаващи физическа разправа са констатирани в над половината от случаите – 53,9%. В някои случаи заплахите за убийство са много конкретни, отразяват ясно престъпния замисъл и съдържат доста точно описание на бъдещите действия. Данни от наказателни дела и от проведените беседи показват, че свидетели на тази вербална агресия стават не само близки и познати на извършителите и жертвите, но също и служители на различни институции⁵.

Част от факторите за скритост са свързани с *особености на извършителите* и тяхното поведение. Повечето битови убийствата не се извършват планирано, поради което прикриването на деянието не е предварително обмислено и подготвено. Извършителите често действат спонтанно, с присъщата на много от тях импулсивност и безотговорност, поради което оставят следи. В някои случаи на местопрестъплението или близо до него е захвърлено оръжието, с което е извършено деянието.

Злоупотребата с алкохол, която е много често явление при битовите убийс-

⁴ Като пример може да се посочи убийство на тригодишно ромско дете, извършено от майката и втория ѝ съпруг. Детето е заровено под купчина камъни извън селото. На въпросите на съседите къде е детето, майката отговаря, че го е изпратила при баща му, който живее в друго селище. Въпреки това подозрението за извършено престъпление продължава да съществува и макар и със закъснение довежда до разкриването му.

⁵ По данни на Асоциация „Анимус“ жените, които искат развод във връзка със системен домашен тормоз, нерядко са обект на заплахи. Посочват се конкретни случаи, при които заплахи за убийство се отправят в присъствието на социални работници и представители на други институции..

тва, също допринася за неумело прикриване на деянията⁶. Тя води до необмислени действия, свързани както с извършването на насилие, така и с поведението на извършителите след престъпния акт. Алкохолното опиянение затруднява адекватната оценка на ситуацията и по-конкретно на риска, който извършителят поема. Намалената концентрация на вниманието също е предпоставка за оставяне на следи на местопрестъплението и за липса на предпазливост.

Немалка част от извършителите на убийствата под влияние на силни негативни емоции като ревност, засегнато честолюбие, омраза и др. не правят опит и не желаят да скрият деянието, а напротив държат на своето авторство. Данни от наказателни дела показват, че има случаи, при които жертвите са прободени многократно с ножове или простреляни с огнестрелно оръжие пред очите на много хора по време на сватба, панаир, в присъствието на съседи и др. По този начин извършителите демонстрират своята готовност да отмъстят за причинена обида и унижение⁷.

Крайно ограничената обща култура на голяма част от извършилите битови убийства също води до ниска латентност. Някои от тях трудно преценяват дали средствата, които са избрали за извършване на деянията са подходящи, въпреки че не е нужна специална подготовка за употребата им⁸. Данни от наказателни дела показват, че липсата на такава преценка води до отклоняване от първоначалния замисъл и до продължителни, мъчителни за пострадалите опити за използване на други средства. Поради объркването извършителите губят време и оставят следи, като по този начин улесняват разкриването на деянията.

Ниската латентност може да бъде резултат от *липсата на съответните специализирани познания* за прилагането на химически и други средства за умъртвяване на жертвата и заличаване на следи. Според беседи с експерти от Научноизследователския институт по криминалистика и криминология – МВР някои от тривиалните начини за заличаване на петна от кръв или от химикали, с които е извършено деянието, могат да имат фиксиращ ефект върху следите, но извършителите не подозират това⁹. По същите причини някои престъпници използват отрови, без да знаят, че действието им може да бъде доказано дори след време, включително при ексхумация на трупа¹⁰.

Част от убийствата са дело на лица със снижен интелект или други *психични разстройства*. Поради това те не са в състояние да изградят сложна престъпна схема, да предвидят последствията и надеждно да скрият деянията. Опитите за

⁶ Данни за битово убийство в Радомир са показателни в това отношение. Пострадалият възрастен мъж е намерен мъртъв в дома му. Синовете му, един от които е заподозрян за извършване на деянието в пияно състояние, твърдят, че смъртта е настъпила в резултат на самоубийство, въпреки че прободните рани нож в областта на врата и шията трудно могат да бъдат обяснени със самонараняване.

⁷ Според наказателно дело извършителят е нанесъл на съпругата си многобройни рани с нож, което е довело до смъртта ѝ. Убийството е извършено поради ревност по време на сватба, в присъствието на много хора.

⁸ Лице от ромски произход извършва убийство на възрастна жена от селото, в което живее. Извършителят е с много ниска култура и без образование, което допринася за избор на неподходящо средство – оголен електрически кабел на нощна лампа. Неуспешните опити жертвата да бъде умъртвена чрез ток продължават с часове, докато накрая престъпникът успява да я удуши с дреха. Поради объркването си той оставя следи, които водят до разкриване на деянието и до осъдителна присъда.

⁹ Например използването на спирт може да има такъв ефект.

¹⁰ Данни от експертиза на НИКК – МВР показват, че съмненията за умишлено отравяне се потвърждават след ексхумация на детски труп. Детето е яло мед, предназначен за дядо му. Друг член на семейството е поставил талив меда, разичтайки че отравянето ще остане скрито поради отложеното действие на химическото вещество и напредналата възраст на набелязаната жертва.

прикриване са или много наивни или изобщо липсват¹¹. В зависимост от състоянието си някои от извършителите веднага съобщават за престъпленията, викат за помощ, има и случаи на заспиване до трупа. Изследователската информация съдържа и данни за убийства, извършени от психопати, неспособни да овладееят гнева си, въпреки че си дават сметка за неизбежните санкции, които ще понесат, ако извършат тежка агресия. Според наказателни дела след престъпленията някои от тях изчакват да бъдат арестувани в домовете си или у близки роднини, като изобщо не правят опит да се скрият¹².

Съществуват и фактори, свързани с *особености на пострадалите*. За някои от тях е характерна силно повишена виктимна предразположеност. Тя се дължи на голяма конфликтност и провокативност, на начин на живот, свързан с различни форми на социална патология – наркомания, алкохолизъм, проституция, криминализация, водещи до трайни контакти с криминална среда. Поради това лесно може да се допусне, че смъртта на такива лица е резултат на тежко насилие свързано с пиянски свади, с неуредени сметки и др. От друга страна описаният начин на живот стеснява кръга на близкото общуване и насочва към евентуалните извършители.

Сравнително ниско латентни са убийствата на жертви, които са особено уязвими и безпомощни, например новородените. Внезапната смърт на новородено дете, за което има данни, че е нежелано от родителите, лесно буди подозрение за извършено умишлено убийство, дори ако извършителите твърдят, че става дума за нещастен случай. Същото важи за стари хора и инвалиди, които са обект на тормоз от страна на близките си и представляват пречка за тях. Смъртта им събужда подозрение за извършено насилие над тях.

Освен фактори, водещи до ниска латентност, съществуват и фактори с противоположно действие. На първо място трябва да се отбележи нежеланието на гражданите да свидетелстват поради страх от отмъщение. Този страх е напълно обясним като се има предвид тежестта на деянията, както и обстоятелството, че голяма част от извършителите са лица, които по начало са склонни към насилие и не биха се колебали да извършат нова саморазправа.

Освен страхът, фактор за латентност в селата със застаряващо население е липсата на надеждни свидетелски показания поради напреднала възраст и влошено здравословно състояние на свидетелите. Някои от тях трудно се ориентират и не могат точно да посочат характерни белези на заподозрени лица, които са забелязали в близост до местопрестъплението¹³.

Част от престъпниците са много предпазливи, хитри, находчиви, а понякога и добре запознати с ефекта от прилагането на избраните от тях средства. Познанията за действието на различни медикаменти, които притежават някои извършители с медицинско образование, специалисти в областта на фармацията, химията

¹¹ В село Х. жена с психични отклонения извършва убийство и заравя трупа под битови отпадъци на двора. Вятърът и дъждът много скоро откриват тялото, във връзка с което съседите се обръщат към полицията.

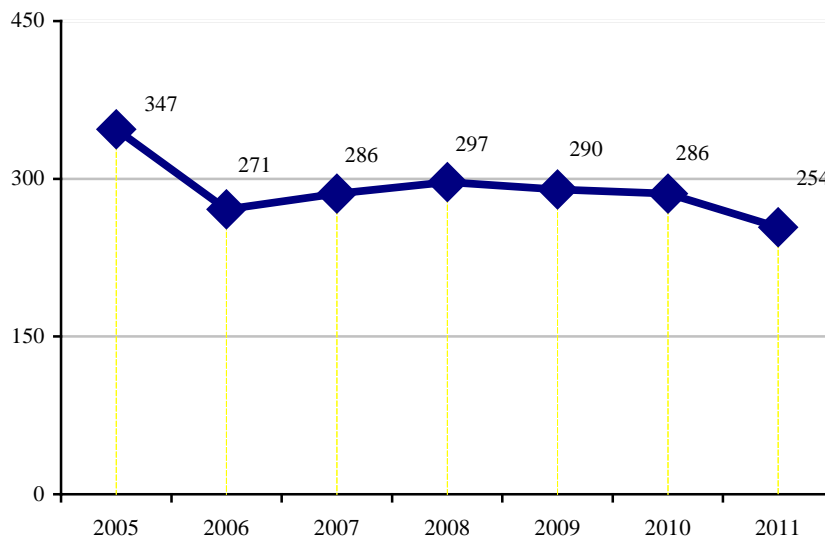
¹² Извършител на убийство, предхождано от сексуално насилие, чака да бъде арестуван в дома на майка си, съзнавайки, че много лесно ще бъде разкрит. По време на разпит признава, че не може да владее садистичните си наклонности дори под страх от най-тежко наказание (НОХД.....).

¹³ Възрастна самотно живееща жена от с. Г. е единствена е забелязала непознат мъж двора на съседска къща, която в момента е необитаема и в която е извършено убийство. Поради слабото си зрение и затруднени движения жената може да даде много малко данни за външността на евентуалния извършител на престъплението. Тя се решава да предостави тази информация след много колебания, тъй като живее сама и се страхува.

и др. допринася за умело прикриване. Изследователската информация съдържа данни за убийства чрез инжектиране на определени вещества, например високи дози инсулин, чиято употреба трудно се доказва след смъртта.

Динамика на битовите убийства

Проследяването на *динамиката на убийствата* показва, че периода 2005 до 2011 г. те са намалели с 26,8% – от 347 на 254 (фиг. 1). В течение на този времеви интервал колебанията се изразяват в намалване с над една пета през 2006 и леко увеличение с 17,6% през 2007 г. През 2008 г. се стига до нарастване с 3,8%, след което отново следва постепенно намаляване. Спадът е особено чувствителен при убийствата на новородени деца – 75%. При довършените деяния спадът е с 26,8%, а при опитите – с 19,9%. При склоняването към самоубийство намаляването е с близо 70%.

фиг. 1. Динамика на битовите убийства за периода 2005-2011 г., според полицейската статистика

Едновременно с това може да се посочи, че при престъпленията против личността има трайна тенденция към намаляване, като през последната година то е 50,4% в сравнение с първата. Това обяснява бавното и устойчиво нарастване на относителния дял на убийствата в общата съвкупност на престъпленията против личността.

Ретроспекцията показва, че през “периода 1976-1980 г. в страната са извършени средногодишно по 272 умишлени убийства” или с 6,6% по-малко в сравнение с изследвания период (3, с.12). Съпоставката с по-отдалечен период – 1970-1975 г. сочи обаче, че броят на убийствата е средно 311 или с 6,7% повече в сравнение с 2005-2011 г. Броят на разглежданите деяния е най-голям през 1973 г., когато са извършени 336 убийства или с 13,7% повече в сравнение с 2011 г.

Тенденцията към намаляване личи от данни на СДВР. Те показват, че в София битовите убийства са намалели с 20% - от 30 през 2006 г. на 24 през 2010 г. при спад общо на убийствата в града с 30,5%. В сравнение с 2000 г., когато е отбелязан пик на битовите убийства в София, през 2010 г. те са намалели с 57,1% - от 56 на 24.

Проследяването на динамиката на разглежданите деяния при отделни групи от населението показва, че макар и в различна степен навсякъде се забелязва спад.

С оглед на пола на извършителите може да се посочи, че в сравнение с 2005 през 2011 г. при мъжете намалението на извършените деяния е с 15,3%, за жените с 62,7%.

Промени има и при различните възрастови групи. Броят на убийствата, извършени от малолетни е почти постоянен (1 деяние), със слабо отклонение в средата на периода. При непълнолетните динамиката е променлива с пикове пред 2007 и 2009 г., като за 2011 г. престъпленията са намалели около два пъти в сравнение с 2005 г. При групата на 18-30 годишните има спад с 30,1%, при 31-40 годишните – с 11,4%, а при извършителите над 40 г. - с 6,7%.

Данни от статистиката за *етническата принадлежност* на извършителите показват променлива тенденция, водеща до спад през 2011 г. при всички групи. В сравнение с началото в края на периода престъпленията, извършени от *българи* са намалели с 21,5%%, от *роми* - с 37,7%. При *турците* намалението е с 57,1% и при другите малцинства - 75%, но при ниски абсолютни стойности.

Наличието на спад при битовите убийства се потвърждава и от немалка част - 26,3% от анкетираните служители. Други 41,5% забелязват обаче константност, а 13,5% допускат, че има увеличение (Не могат да преценят 18,3%).

Интерес представляват промените в съотношението между довършените убийства и опитите. Докато през 1999 г. според статистиката съотношението между довършени престъпления и опити е 1,1: 1, а през 2000 – 1,8:1, през 2011 г. то е 2,3:1 - близко до това през кризисния период 1990 - 1992 г. Тогава разглежданото съотношение е средно 2,7 :1 - за първата година 3,7:1 и 2,2:1 за следващите две години (9, с.2).

Статистиката показва значително намаляване на убийствата, извършени на обществени места. След колебания, изразяващи се в нарастване през 2008 и 2010 г. и чувствително намаляване през 2009 г., през 2011 г. убийствата на обществени места са с 44,4% по-малко в сравнение с 2007 г.

Увеличаване на битовите убийства в градовете показва анкетата с полицаи. Близко една четвърт от тях установяват такава тенденция. Устойчивостта ѝ личи от факта, че тя се проявява още през 1991-1992 г. Изследвания, проведени през този период, показват чувствително нарастване на тези престъпления в столицата и незначително намаляване в селата (9, с.3). Контатира се също, че до 1990 г. коефициентът на престъпно проявление на убийствата в селата е неизменно с около 4 пъти по-висок от този в градовете, докато през следващите две години настъпва рязък обрат, който се изразява в минимален превес на тези деяния в градовете.

Причините за тази промяна през изследвания период могат да се търсят в интензивната миграция от селата към градовете и главно към столицата. Тя е свързана със значителен стрес за мигриращите. Адаптацията им често пъти е трудна, свързана с фрустрации и кризисни моменти, което е предпоставка за криминализирането им. Част от тях са маргинализирани още преди да сменят местожителството си, други изпадат в маргинална позиция след преселването си в градовете, поради невъзможност да намерят работа и подходяща социална среда. Типичният за селата социален контрол е значително отслабен в градската среда.

Криминалната активност на извършителите по възраст също търпи промяна,

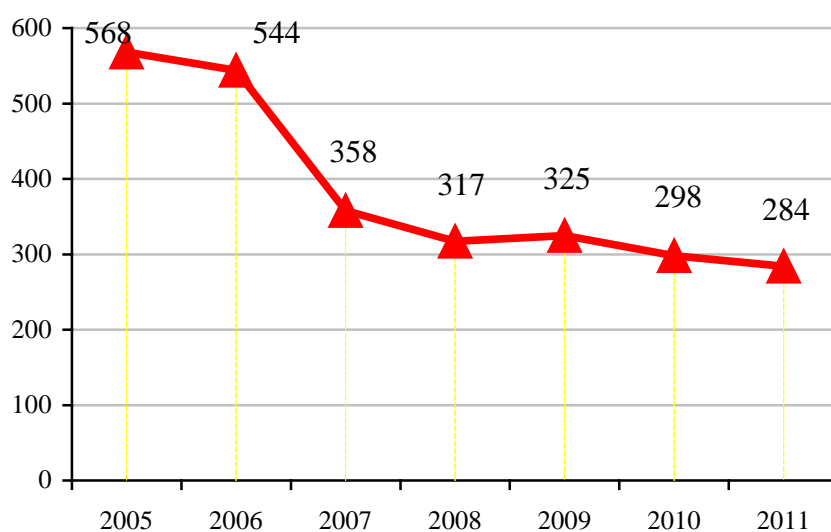
изразяваща се в подмладяването им. Полицейската статистика показва, че докато през периода 1992-1993 г. най-активни са лицата в възраст между 30 и 40 г. (3, с.), през последните години те са на второ място след групата на 18-30 годишните.

Неблагоприятни промени, свързани с криминогенните фактори, отбелязват полицаите, с които са проведени беседи. Такива промени констатира и 55% от анкетираните служители. Като особено негативна промяна се отчита засилването на криминогенната роля на злоупотребата с алкохол и в частност на битовия алкохолизъм. Тя води до извършване на домашно насилие, но също и до агресия, проявявана в питейни заведения, в и около дискотеки и др.

Анкетираните служители отбелязват нарастваща криминогенна роля на бедността и безработицата особено в региони с много слаб поминък. Във връзка с това се достига до сблъсъци между крадци на селскостопанска продукция и други хранителни продукти и собствениците, които се стараят да защитят имуществото си. Сбиването нерядко завършва с тежки наранявания, и отнемане на човешки живот. Данни за нарастване на криминогенната роля на безработицата съдържа и полицейската статистика. През 2010 и 2011 г. от безработни са извършени съответно 43,5% и 26,1% повече убийства в сравнение с 2008 г.

Промените се изразяват и в появата на някои сравнително нови криминогенни фактори. Такъв фактор е например заемането на големи суми пари от частни лица срещу висока лихва, като след получаването на сумата лихвата бива многократно увеличавана. Данни от полицейски справки показват, че има убийства, извършени от длъжници, изпаднали в безизходно положение след като са бити и заплашвани с разправа над членове на семействата им.

Виктимизацията също се характеризира с определена динамика. Тя се изразява в спад с 50% от началото до края на периода (568 срещу 284 пострадали през първата и последната му година – фиг.2). Според статистиката намаление има при всяка група жертви поотделно, като при жените то е 54,2%, а при децата 31%.

фиг. 2. Динамика на виктимизацията при битовите убийства, според полицейската статистика

Възрастовата виктимизация показва най-значителен спад при - 54,8% при малолетните и при лицата над 40 г. – съответно с 54,8% и 52,4%. Жертвите на

възраст 18-30 г. са намалели с 49,5%, а тези от 31 до 40 г. с 46,3%. При непълнолетните намалението е със 7,1%.

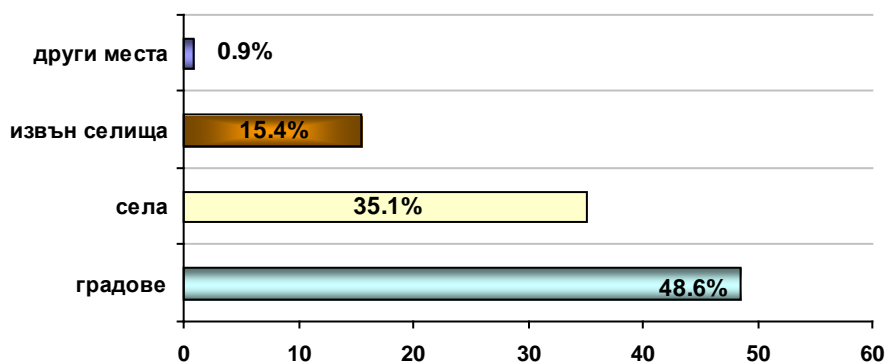
Спад показва и броя на жертвите от повечето етнически групи. Промяната е значителна главно при българите - с 50,2 при устойчив спад за целия период. Пострадалите роми са намалели с 21,4% след нарастване главно през 2006 и последвало намаление. При жертвите от турски произход е отбелязан пик през 2009 г. последван от спад, довел до изравняване през пълвата и последната година. При другите етноси след прменлива тенденция към намаляване през 2011 г. то е 100-процентово в сравнение с 2005 г. Виктимизирането на чужди граждани също бе лежи спад - с около 83%.

Значителен дял от анкетираните 26%, също констатират ограничаване на виктимизацията. Според повечето анкетирани – 39,5%, обаче тя е запазила нивото си, а нарастване – според 13,4%. (Не могат да преценят 29,1%).

Местоизвършване на битовите убийства

Данни от полицейската статистика за местоизвършването на битовите убийства показват, че средно за 2007-2011 г. в градове са извършени 55,6% от убийствата. В села са извършени 34,8%. Деянията, извършени извън населени места са 8%, а тези във вилните зони – 1,6%.

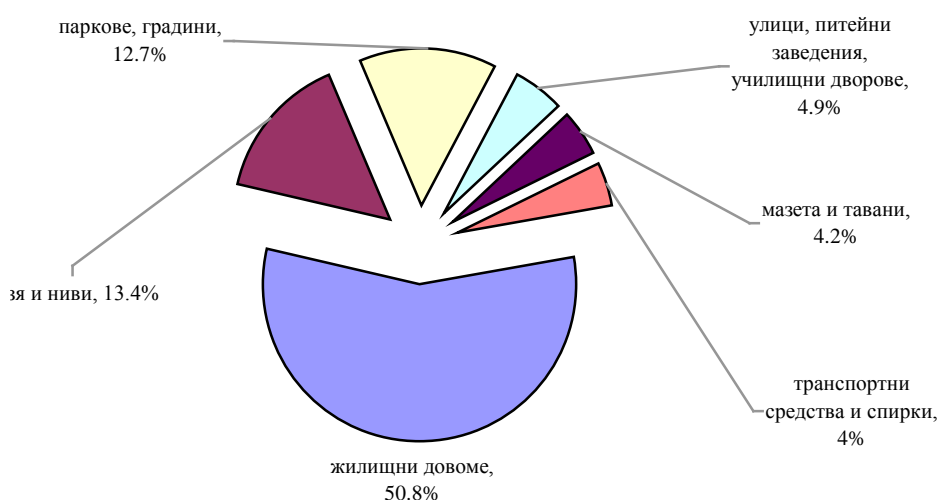
Изводът, че най-висок риск, свързан с битовите убийства, съществува в градовете се потвърждава и от анкетните данни (фиг. 3). Близо половината 48,6% от служителите определят като най-рисково място градовете, като според 25,2% това са областните центрове, следвани от общинските центрове –15,6%. Столицата е посочена като рисково място от 7,8%. Може обаче да се допусне, че латентност в столичния град е по-висока, предвид по-големите възможности за прикриване на деянията – повече анонимност, интензивно движение на хора, отчуждение между тях и др.¹⁴ По-малък е дялът на служителите, посочили селата - 35,1% и местности извън селища – 15,4% (0,9% сочат други места).

фиг. 3. Местоизвършване на битовите убийства, според анкетата с полицейски служители

¹⁴ Данни за убийство, извършено в София, показват, че жертвата е нападната вечерта на излизане от кафене, намиращо се в центъра на града. Малтретирана е жестоко няколко часа в училищен двор, където е завлечена от извършителите. Полицията установява, че жителите на съседните сгради отричат да са чули виковете ѝ за помощ, както и стенанията ѝ, продължили през цялата нощ.

Данните от проведената анкета с полицаи категорично открояват като виктимно място по отношение на битовите убийства *жилищните долове* - 50,8% от отговорилите (фиг. 4), като 40,2% са на мнение, че това са преди всичко жилищата на пострадалите, които при домашното насилие са и жилища на извършителите. Това може да се обясни с факта, че в домовете съществуват най-подходящи условия за възникване на битови проблеми и свързани с тях конфликти. Неприкосновеността на семейното жилище дава възможност за ескалиране на тези конфликти, като затруднява намесата на външни лица за пресичането им. От друга страна достъпът до жертвите не представлява проблем, когато извършителите са членове на домакинството, имат ключове от жилищата и спокойно пребивават в тях без да будят подозрение.

фиг. 4. Конкретни места, на които се извършват битовите убийства, според анкетата с полицейските служители

В 10,6% от случаите виктимно място са *домовете на престъпниците*. Този доста по-нисък процент се дължи на трудностите, които възникват при примамването на жертвата и укриване на трупа, ако той се намира в дома на деца. Убийства в собствения си дом извършват лица с психични отклонения или такива, които действат импулсивно и необмислено, например под влияние на алкохол¹⁵.

Ниви, лозя и градини са определили като рискови места 13,4% от служителите. На тези места има повече възможности за проява на агресия без свидетели, а също и за сравнително лесно прикриване на деянията. От друга страна там възникват спорове за собствеността на имота, за стопанисването му и др.

Паркове и градини са посочили 12,7% от анкетиранияте, 4,2% - мазета, тавани и стълбища. Трябва обаче да се посочи, че според направените уточнения в някои случаи труповете на пострадалите са намерени там, но самите престъпления са извършени на други места.

Най-малък е делът на посочените транспортни средства и спирки – 4%. Ня-

¹⁵ Х.Г. примамва в дома си, изнасилва и удушава малолетната дъщеря на съседите. След това изхвърля трупа на детето в контейнер за смет пред блока. Извършителят е психопатна личност, която трудно овладява агресивните си импулси. Извършил е убийството ситуативно, като се е поддал на полово влечение към детето, чиято игра наблюдава през прозореца.

кои от отговорилите уточняват, че става дума главно за убийства в резултат на сбивания, станали близо до крайни, лошо осветени спирки, когато пътниците са малко. Изследователската информация съдържа данни за единични случаи на битови убийства, извършени в транспортни средства, например така наречените “ватмански убийства” в София.

Трябва обаче да се отбележи, че извършването им в превозно средство на градския транспорт се дължи преди всичко на обстоятелството, че участниците в предкриминалния конфликт са лица, професионално свързани с транспорта – ватмани и обслужващ персонал.

Други места – улици, питейни заведения, училищни дворове, изоставени сгради, стопански постройки, са посочили 4,9% от служителите. На улицата се извършват убийства, при които извършители и жертви имат делови, а не лични, близки контакти. Поради това трудно може да се намери повод за взаимни посещения в домовете или за срещи на други места, докато преминаването на жертвите по определен маршрут може сравнително лесно да се установи. На улицата са извършени и убийства на клошари. Предпоставка за това е обстоятелството, че те ношуват навън, което ги излага на риск от насилие.

Данни от наказателни дела, а също и справки на СДВР показват, че питейните заведения и прилежащите им околности нерядко са местоизвършване на убийства. Това се дължи на криминогенното действие на злоупотребата с алкохол, която води до отслабване на задръжките и стимулира агресивността. От друга страна кръчмите, особено през късните вечерни и нощни часове се посещават от пияници и безделници, (лица, които не полагат обществено полезен труд), които предизвикват конфликти по различни, понякога незначителни поводи¹⁶.

Установени са също и единични случаи на домашно насилие, извършено в заведения. Това са конфликти между съпрузи, които са разведени или им предстои да се разведат. Тъй като не живеят в общо жилище срещите и разговорите между тях се провеждат извън дома, в кафе или ресторант. Срещите в заведенията имат за цел изясняване на отношенията, поради което са свързани със силни, обикновено негативни емоции - обида, ревност и др. Вероятна причина за избор на такова място е страхът от физическо насилие, ако срещата е в дома, а също и търсенето на неутрална територия предвид охлаждането на отношенията¹⁷.

Като рисково място по отношение на битовите убийства трябва да се посочи Студентски град. Изобилието от увеселителни и питейни заведения в района, недостатъчната охрана и неспазването на реда в общежитията водят до повишен риск от извършване на престъпления. Не на последно място този риск възниква поради силно занижените изисквания за прием на студенти в някои учебни заведения и специалности. Принизените изисквания водят до проникване на агресивни лица с ниска култура, ангажирани със съмнителни занимания в студентската среда. Това разминаване е предпоставка за възникване на конфликти, свързани с

¹⁶ Според справка на СДВР през октомври 2006 г. в София в питейно заведение около 2 часа през нощта избухва пиянски скандал. Той е предизвикан от лице, което често стои в заведението, иска от собственика алкохол, който невинаги може да плати и търси поводи за скандали с посетителите. Скарването между него и група младежи води до сбиване, при което той наранява смъртоносно един от тях с нож.

¹⁷ Справка, изготвена от служител на СДВР се отнася за убийство и самоубийство, извършени в заведение. По време на среща и напрегнат спор между съпрузи в развод мъжът прострелва смъртоносно бившата си съпруга, след което се самоубива.

насилие.

Изследователската информация съдържа данни за убийства в изоставени постройките, извършени след конфликти между бездомни, които понякога нощуват там. На такива места се събират не само клошари, но също и други лица, чийто начин на живот е свързан със социалнопатологични явления – злоупотреба с алкохол, наркомания, кражби и др., а също и с насилствено разрешаване на спорове.

Време на извършване на битови убийства и времетраене на конфликтите, довели до тях

Изследователската информация не дава възможност да бъдат ясно открити *годишни интервали*, през които битовите убийства се извършват по-често. Данните показват сравнително равномерно разпределение на деянията по сезони, месеци и дни на седмицата. Трябва обаче да се отбележи, че битови убийства най-често стават по време на празници, а също и във връзка с битови поводи – сватби, именни и рождени дни, годишнини и др., тъй като тогава се събират много хора, употребява се голямо количество алкохол и възникват силни емоции.

По отношение на *денонощния цикъл* може да се твърди, че тези престъпления се извършват главно в *късните вечерни и ранните нощни часове* – 68% от случаите, за които има данни в справките. Това са главно убийства в или около питейни заведения, извършени след конфликти между лица, приели голямо количество алкохол. Късно вечер и нощем са извършени повечето убийства на клошари, тъй като те нощуват на открито или на рискови места заедно с бездомни, алкохолици, наркомани, психично болни и други лица, при които има повишен криминогенен риск. През същия интервал се извършват убийства, свързани с проникване на външни лица в охранявани обекти. Такива са около 6% от престъпленията, за които има данни от справките.

Анализът на наказателни дела също дава основание да се твърди, че битовите убийства се извършват предимно в посочения интервал от денонощието. Освен за насилие по време на пиянски свадни в заведения или на улицата, през посочените часове, те съдържат данни за убийства на самотно живеещи възрастни хора в домовете им, а също и за домашно насилие между роднини.

Изборът на тези интервали от денонощието за нападения над самотно живеещи възрастни хора е обусловен от възможността да бъдат избегнати свидетелите на проникването в домовете и на извършеното насилие. Данни от делата показват, че в някои случаи жертвите са малтретирани с часове и са викали за помощ, но никой не ги е чул. Същото важи за шума от побой, нанесен на жертвата.

Предпоставка за концентрация на домашното насилие в посочените часове е обстоятелството, че семейството се събира в жилището. Тогава най-често се създават поводи за конфликти, свързани с организацията на семейния бит, разпределението на бюджета, възпитанието на децата и др. По тези поводи, изглеждащи понякога незначително, обикновено се проявяват затегнати междуличностни конфликти, които могат да прераснат в тежко насилие.

По-малък дял – 26% от престъпленията, за които има данни в справките, са извършени в следобедните часове и около 6% преди обяд. В повечето случаи това е домашно насилие от млади хора-деца или внуци на жертвите, които живеят в едно и също жилище или проникват в домовете им без да бъдат подозрение, по-

ради което не се налага да се крият. Извършителите се опитват да си осигуряват алиби, свързано със служебни ангажменти, училищна заетост, срещи с приятели, участие в спортни състезания и др.¹⁸.

Друга част от престъпленията, извършени през тези интервали, са резултат на силен афект, във връзка с който престъпниците не са имали възможност да планират деянието и да изберат по-подходящ час. През деня се извършват и убийства, при които извършителите и жертвите имат делови конфликти – за пари, собственост и др. Липсата на близки лични отношения пречи на осъществяването на контакти късно вечер или през нощта.

Средства за извършване на битови убийства

Проблемът за *средствата*, с които се извършват битови убийства, представлява интерес, тъй като очертава тяхната специфика в сравнение с убийствата, свързани с конфликти на организирани престъпни структури. Последните се извършват предимно с огнестрелно оръжие или чрез взривяване, докато средствата за битови убийства са много по-разнообразни.

Най-често използваното *средство* при извършването на битови убийства е *ножът*. На това мнение са 63,6% от анкетиранията полицаи. Според проучените справки, изготвени от служители на СДВР, най-голям дял – 26% от убийствата са извършени с ножове. Данни на оперативни работници отнасящи се за сбивания между младежи на улицата, в кръчми, близо до дискотеки и др. показват, че смъртта настъпва от нараняване на жизнено важни органи, от кръвоизливи, причинени от преразвяне на големи кръвоносни съдове и по-рядко в резултат на инфекции, причинени от употребата на замърсени ножове.

От проведените беседи личи, че в много случаи това са ножове, които рядко се използват за битови и професионални дейности. Носенето им в ежедневието, на сватби, на гости, при посещения в ресторанти и др. може да се обясни с постоянно повишена агресивна готовност, а в някои случаи и с чувство на застрашеност. На това основни може да се говори за устойчиви криминогенни фактори, водещи до извършване на битови убийства¹⁹

Честата употреба на ножове може да се обясни и с това, че те са много по-лесно достъпни от огнестрелното оръжие. Набавянето им не изисква големи суми нито документи, регламентиращи тяхното притежаване и употреба. Данните показват, че има немалко случаи, при които престъпленията са извършени с кухненски ножове, например при свади в заведенията.

Изследователската информация съдържа данни, отнасящи се за употреба на ножове за обезглавяване на жертви след смъртта им. Макар и много редки, тези случаи представляват интерес с оглед на голямата жестокост и цинизъм, проявени от извършителите. Обезобразяването на трупа е показателно за силната омраза, до-

¹⁸ Справка на СДВР се отнася за убийство, извършено от младеж. Той е отнел живота на своя роднина, живееща в същото домакинство. Извършителят прехвърля вината върху друг член на семейството като обяснява, че е по време на престъплението е имал различни делови и лични ангажменти.

¹⁹ В. Г., криминално проявен, изтърпял наказание лишаване от свобода за насилствено престъпление, системно носи със себе си голям нож, който не му е нужен за изпълнение на служебните му задължения. Известен е със своята избухливост и сприхавост, както и със склонността си да заплашва съседите със саморазправа. След поредната битова свада пред входа на дома си напада с ножа свои съседи, ранява смъртоносно двама от тях и нанася тежка телесна повреда на трети.

вела до престъплението.

Ножове се употребяват и при укриването на трупа след извършването на престъплението. Не липсват случаи, при които останки от разфасовани трупове, главно на новородени, са намерени в контейнери за боклук, на сметища, в мазета на жилища или в самите домове.

С ножове се извършват най-често убийства, при които има елементи на ритуал. Те служат за изобразяване на знаци и символи върху труповете, а също и за изрязване на органи на жертвите.

Юмручен бой, съчетан с употреба на битови сечива и предмети – парчета дърво, пръти, метални тръби, тесли, брадви, лопати и др., сочат като най-употребявани 44,5% от служителите. Някои от тях уточняват, че различни предмети се използват като продължение на юмручния бой главно при спонтанно възникнали свади. Данните от справките също дават основание използването на тези средства да се счита за доста широко разпространено – 22,2% от убийствата са извършени с тъпи твърди предмети, използвани в бита – чук, крак от стол, гимнастически уред, метална тръба и по-рядко специално подготвени за осъществяване на насилни средства – бокс, бухалка и др.

Проведените беседи с полицаи, както и данните от наказателни дела показват, че немалка част от домашното насилие се изразява в юмручен бой, съчетан с употреба на някои от посочените средства, тъй като убийството на член на семейството много често е в резултат на силен афект и се извършва спонтанно, с лесно достъпни вещи. Само с юмруци и ритници са извършени 18,5%.

Други 38,4% от анкетираните считат за най-разпространено *душенето* с ръце, кърпа, възглавница или други предмети. Данни от наказателни дела показват, че тези средства се използват предимно по отношение на възрастни жертви, главно самотно живеещи стари жени, тъй като те не могат да окажат достатъчно сериозна съпротива. Убийствата често се извършват с цел да се прикрие друго деяние – кражба, грабеж, сексуално насилие. Тъй като не са предварително планирани, извършителите използват подръчни средства – колан, чорапогашник, блуза, връзки за обувки. Има и случаи, при които жертвите са задушени чрез вкарване на предмети в гърлото или чрез използване на найлонов плик, поставен на главата²⁰.

Задушаване с кърпи, възглавници, найлонови пликове се използва при убийствата на новородени деца. Освен това при тези престъпления се прибегва до изхвърляне в контейнери или храсти, оставяне на студено, удавяне при къпане като смъртта на жертвите се представя като нещастен случай или резултат от заболяване, което се е развило много бързо.

По-нисък - 27,1% е делът на служителите, които са на мнение, че приоритетно средство е *огнестрелното оръжие*. Законно притежавано оръжие се използва главно от охранители, при опити на външни лица да проникнат в охранявания обект и да извършват кражби или грабежи – 18,5% от убийствата, за които се отнасят анализирани справки. Макар и сравнително рядко то се използва при домашното насилие над близки и роднини²¹, а също и за разчистване на неуредени

²⁰ През 2010 г. в гр. Кърджали е извършено двойно убийство. Извършителят е убил майка си с нож, а по-малкото си братче е задушил, като е разкъсал дрехите му и е натикал парчета плат в гърлото му.

²¹ Четворното убийство, в село М., Пловдивско е извършено с ловна пушка. Извършителят я е използвал, за

сметки – между бизнеспартньори, между лихвари и длъжници и др.²²

Заслужава да се отбележи обаче, че през изследвания период в България за разлика от редица страни – САЩ, Германия, Гърция и др. няма масови убийства в училища или на други оживени места, извършени с огнестрелно оръжие²³. Такива престъпления причиняват смъртта на десетки жертви. В някои случаи мотивите за извършването им са битови и са свързани с натрупана завист и обида. Неслучайно извършителите често са бивши ученици в съответното училище, които са се чувствали отхвърлени и обидени. Данни за конфликтите в българските училища показват обаче, че има случаи на заплахи с газов пистолет, но не и за употреба на огнестрелно оръжие.

Доста по-рядко битовите убийства се извършват чрез *отравяне*. То може да стане с вредни за здравето химически вещества. Данни от токсикологични експертизи показват, че в тези случаи най-често става дума за домашно насилие между съпрузи или други роднини, живеещи в едно и също домакинство. Това съжителство дава възможност извършителите да се информират подробно за здравословни проблеми на жертвите, за техните навици, а също и да получат лесен достъп до храната и интимния им бит.

Токсикологична експертиза, проведена в Научноизследователския институт по криминалистика и криминология – МВР показва отравяне с вещество, което се използва в селското стопанство за унищожаване на вредители. Пострадалият е убит от съпругата си, която поставила отровата в пиетието му, знаейки, че той няма обоняние и не може да усети острата миризма на препаратата.

Друго средство са отварите или семената на токсични растения – татул, змийска хурка и др. Такива средства се използват предимно от жени, живеещи в селата. Данните показват, че пострадалите не са усетили промяна във вкуса или мириса на приетата храна или пиете, поради злоупотреба с алкохол, заболявания, водещи до нарушения на вкусовите и обонятелните усещания, много напреднала или ранна възраст и др.

Макар и рядко битови убийства се извършват с отрови с отложено действие (бавнодействащи отрови), поставени в храната на жертвата²⁴. Отложеното действие е предпоставка за прикриване на извършителя, тъй като между смъртта на жертвата и приемането на отровата има интервал от време, а симптомите на отравянето могат да се представят като заболяване.

Предозирането на медикаменти се прилага спрямо жертви, които имат хронично заболяване, например диабет. Смъртта изглежда като резултат от изостряне на заболяването. Инжектирането на отрова се представя като поредната терапевтична манипулация. Понякога на жертвата предварително се дава голямо количество алкохол, за да се припишат на неговото действие първите симптоми на отравянето. При поставянето на токсични вещества в опаковки на лекарства извърши-

да убие жена си, нейните родители и друг роднина, който според него се намесва в семейните взаимоотношения и допринася за тяхното влошаване (НОХД 118/1995).

²² На улицата в София е извършен разстрел на лихвари, които искат все по-висока лихва от свой длъжник. Лихварите заплашват него и семейството му с отвлечане и физическа разправа. Според справката лъжникът е качен насилно в автомобил и бит, след което взема решение да извърши убийството.

²³ Масово убийство е извършено през 1974 г. в Студентски град в София.

²⁴ Данни от експертизи на НИКК показват отравяне с талий, който има отложено действие. Отровата е поставена в буркан с мед от медицинска сестра, която която се опитва да убие свекъра си. Вместо стареца меда изяжда дете, което по-късно умира от отравяне.

телите също разчитат, че жертвите ще приемат проявите на отравянето за симптоми на заболяването²⁵.

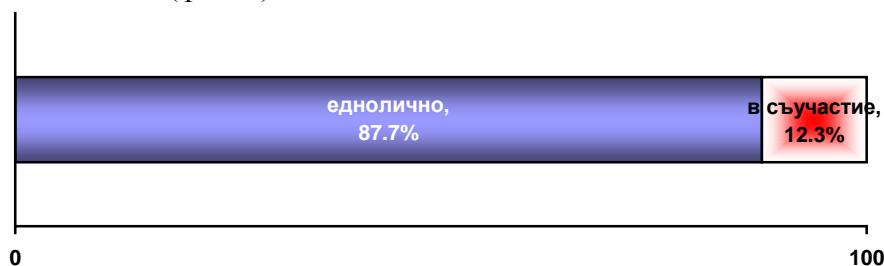
Заливане със спирт, бензин и запалване е рядко използвано средство. Данните показват, че то се практикува както за нараняване на жертвите, така и с цел унищожаване на трупа или затрудняване на неговото разпознаване. Предвид изключителната жестокост и много мъчителния за пострадалите начин на умъртвяване, използването на тези средства може да се разглежда като индикатор за крайна агресивност и липса на емпатия, характерни главно за социопатните личности²⁶.

Изследователската информация съдържа данни за убийства, извършени чрез *блъскане на жертвата от висок етаж*. В някои случаи то е извършено без предварително планиране, след продължителни скандали в жилищни домове, когато напрежението ескалира и довежда до сбиване. Има обаче и случаи, при които жертвата специално е заведена на подходящо място – в новострояща се сграда, в жилище, намиращо се на висок етаж и др., за да бъде умъртвена по посочения начин.

Налице са и данни за умъртвяване на жертвите с *повече от едно средство*. Най-често това са побой, душене с ръце или предмети, изхвърляне през балкон или прозорец²⁷. Използването на повече от едно средство може да бъде израз на силен афект и омраза. В други случаи то се дължи на стремеж към сигурност, като се избегне риска жертвата да оцелее и да търси отмъщение. Типичен пример в това отношение са убийства, извършени от жени, системно бити и малтретирани от съпрузите си. Данни от съдебно-медицинска експертиза показват, че използваните средства са отрова, поставена в алкохолна напитка и душене по време на последвалия след напиването сън. Според същия източник в други случаи на пострадалия се инжектира предписаното му лекарство в много по-висока от нужната му доза, след което се пристъпва към душене.

Рецидив и съучастие

Съучастието е сравнително рядко срещано при битовите убийства. Според полицейската статистика едва 12,3% от тях са извършени от повече от едно лице, а 87,7% - еднолично (фиг. 5).

фиг. 5. Съучастие при извършване на битовите убийства, според полицейската статистика

²⁵ Според токсикологична експертиза е извършено убийство чрез отравяне със семена от татул. Извършителката го е поставила в капсули от антибиотик. След като ги е приемал пострадалият е изпитвал дискомфорт, който си е обяснявал със заболяването, лекувано с антибиотика.

²⁶ Т.С. е заляна от майка си със спирт и запалена. Момичето се отзовава в болница с тежки изгаряния, опасни за живота му. Повод за извършеното насилие е битов конфликт, свързан с желанието на детето да посети роднини на баща си, с когото майката е в развод.

²⁷ Данни от справка на СДВР например се отнасят за убийство, извършено в жилищен дом. Извършителите нанасят тежък побой на жертвата с юмруци и битови предмети, след което я душат и изхвърлят през балкона.

Данни за осъдената престъпност на Националния статистически институт потвърждават, че много голяма част от убийствата – 91,8% се извършват *еднолично* и само 8,2% в съучастие. От тях 6,7% са извършени от две лица и 1,5% от три или повече. Резултатите от анкетата също доказват, че битовите убийства се извършват най-често еднолично. На това мнение са близо 82% от служителите и едва 18% считат, че преобладават извършените в съучастие. До сходен извод са достигнали и авторите на по-ранни изследвания за убийствата, което показва, че индивидуалното извършване е трайна характеристика на тези деяния. Изследване за умишлените убийства, проведено през по-ранен период например показва, че съучастие е сравнително рядко явление. То показва, че „само 7,9% от деянията, обхванати от изследването са осъществени от повече от повече от едно лице, докато за всички престъпления в страната за годините 1976-1978 съответният относителен дял е приблизително два пъти по-висок – 17,5% (3, с.21).

Ниският дял на съучастие може да се обясни с редица причини. Една от тях е свързана с обстоятелството, че решението за извършване на убийство се взема трудно, предвид тежките последствия от деянието. Във връзка с това намирането на съучастник също е сложна задача. От друга страна криминалният акт, свързан с отнемане на човешки живот, крие немалък риск за извършителите. Съпротивата на жертвата може да се окаже ефективна и да доведе до тежки наранявания или до смъртта на някой от съучастниците.

Едноличното извършване се дължи и на спонтанността, която според 57,3% от анкетиранияте служители е типична за битовите убийства. Импулсивните действия, провокирани от междуличностни конфликти, не търпят отлагане и намиране на съучастник. Като причина за преобладаването на еднолично извършени престъпления може да се посочи и обстоятелството, че извършителите се стремят да запазят в тайна престъпните си намерения и действия, а това е по-трудно осъществимо, когато има съучастници.

Голяма част от извършителите на битови убийства са самотници и аутсайдери, което също води до липса на съучастие. Данни от наказателни дела показват, че много от тях нямат семейства, нито приятели на които могат да разчитат. Характерологичните особености на психопатните личности – голяма мнителност, подчертана агресивност, отмъстителност, егоизъм и др. обясняват неспособността им за участие в общи действия.

Друга причина е обстоятелството, че криминогенните емоции, водещи до тежко насилие, обикновено са нещо много лично. Те засягат интимната сфера на личността, нейното честолюбие, достойнство, отношението към други, значими лица. Това важи в най-голяма степен за убийствата поради ревност. Тези емоции са дълбоко интимни и трудно могат да придобият криминогенна сила по отношение на други лица.

Съучастие има главно при убийствата, извършени с користна цел, тъй като при тях печалбата може да бъде разделена. То се практикува с оглед осъществяването на сравнително сложна престъпна схема, свързана с проникване в охранявани помещения, сломяване съпротивата на жертви, които са физически силни или разполагат със средства за охрана, прикриване на следите от деянието и др. Убийствата по хулигански подбуди също нерядко се извършват в съучастие, при което извършителите взаимно се подкрепят и подбуждат към престъпни действия, де-

монстрират решителност и едновременно с това прехвърлят отговорността един на друг. В такива случаи съучастие често е свързано с престъпната мотивацията, която предполага самодоказване чрез осъществяване на насилие.

Въпреки че съучастие при битовите убийства не е често, трябва да се отбележи типичното за домашното насилие съучастие между роднини, един от които търси помощ и влиза в ролята на подбудител. Извършители и помагачи са близки на малтретирания, които притежават нужната сила и решителност, за да упражнят физически натиск. Този вид съучастие се основава на роднинска привързаност и чувство за семейна чест, които са ефективни социално-психологични регулатори на човешките отношения.

Данни от полицейската статистика показват, че близо една четвърт – 24,5% от престъпленията са извършени от лица с *минали осъждания*. За годините на изследвания период те са се увеличили с 16,4%, а относителният им дял в общата съвкупност е **нараснал с близо 11,4%**.

Общият рецидив при извършителите на битови убийства е доста висок. Данни от проучените наказателни дела показват, че повечето осъдени за убийства са извършвали и други престъпления - кражби, грабежи, телесни повреди, сексуално насилие и др. Високият общ рецидив може да се обясни с начина им на живот, както и с голяма част от личностните им характеристики.

Анкетата с полицаи също показва, че общият рецидив при битовите убийства е сравнително висок - 36,4% от убийствата, по които са работили, са извършени от лица с минали осъждания.

С оглед на *специалния рецидив* трябва да се отбележи криминалната дейност на лицата, извършили серийни убийства. Мотивите за тези престъпления също са битови и обикновено нямат връзка с организирана престъпна дейност. При някои от тези престъпления има ритуални елементи, обезобразяване на труповете и изрязване на символи върху тях. Данните показват, че криминализацията на тези извършители е разностранна много висока. Освен убийства те са извършили грабежи, кражби, сексуално насилие.

3.Извършители на битови убийства

Социално-демографска характеристика

Данните за пола на извършителите показват, че според полицейската статистика средно за периода 2005-2001г. 88,9% от тях са мъже. Коефициентът на криминализацията при тях е 1,8 или близо два пътизавишен при база 1. Жените са 11,1% или осем пъти по-малко, с коефициент 0,2. Най-тежките насилствени престъпления, както и цялата агресивна престъпност очевидно са главно мъжки приоритет. Типично за жените престъпление е убийството на новородено дете. Тези деяния стопроцентово се извършват от жени.

С оглед на *възрастта* може да се посочи, че според полицейска статистика с най-голям дял са лицата над 40 години – 43,9%. Следват 18-30 годишните с дял 29,4%. Доста по-малка е частта на 31-40-годишните – 22,7%. Делът на децата е 5,2%, като 4,9% са непълнолетни и 0,3% - малолетни. Коефициентът на криминализацията показва обаче, че водеща е групата на 18-30-годишните – стойността му е

1,8 при база 1 или почти двойно завишен. Следват 31-40-годишните със стойност на коефициента 1,4. Лицата над 40 г. имат коефициент 1, непълнолетните 0,7, а малолетните - 0.

Беседите с полицаи дават основание да се посочат някои типични за отделните възрасти отлики. Сред по-възрастните по-често се срещат користо мотивирани убийства, които са резултат на дългогодишна вражда между роднини или съседи за имот или пари. Домашното насилие също е доста разпространено явление, включително и в най-крайните му варианти.

При младежката група и при непълнолетните преобладават импулсивни убийства, извършени под влияние на засегнато честолюбие, ревност и хулигански подбуди. Голямата активност, типична за тази възраст, обяснява склонността към агресия, включително и в социално неприемлив вид²⁸.

Безсмислената жестокост, с която непълнолетни и в единични случаи малолетни извършват убийства, също може да се свърже с някои възрастови особености, например емоционална незрелост, безотговорност, липса на задръжки и на ясна представа за последствията от извършените действия. От значение е и начинът, по който в тези възрастови интервали се проявяват психичните отклонения. Неспособността да се оценят последствията от извършено насилие над друг човек при лица със снижен интелект например може да се засили поради характерната за ранната възраст неопитност²⁹.

Преобладаващата част - 98,8% от убийствата са дело на *български граждани* и едва 1,2% - на чужденци. Този дял се запазва сравнително постоянен с известно увеличение в средата на периода, като през 2008 г. достига най-висок дял – 2,1% (6 престъпления). Сред чужденците има италианци, англичани, турци и др.

Разпределението по *етнически признак* показва, че българите са с най-голям дял от извършителите - 82%. С много по-малък дял следват ромите – 13,2%. Турците са едва 3,9% и 1,2% са лица с друг етнически произход. Анкетните данни общо взето потвърждават ранжирането на етносите. Според 41,5% от полицейските служители извършителите най-често са българи, 36,4% считат, че преобладават роми и 18% турци и 4,1% сочат други етноси.

Изследователската информация дава основание да се твърди, че битовите убийства са дело главно на хора с *ниско образование*. Това важи за над половината – 66,4% от извършителите като сред тях преобладават неграмотни – 36,7%, следвани от хора с начално и основно образование – съответно 13,6% и 16,1%.

Над една четвърт – 26,6% са извършителите със средно образование. Значително по-ниски са дяловете на тези с полувисше образование – 1% и с висше образование – 6% или общо 7%.

Докато при лицата с ниско образование има спад с 25,6%, а при среднистите с 15,9% , делът на извършителите с полувисше и висше образование се е увеличил близо два и половина пъти.

²⁸ По данни на СВДР през април 2009 г. на излизане от клуб “Соло” две младежки компании се скарват по незначителен наглед повод – момиче от едната група заговаря на английски с момче от другата. Това обаче събужда ревност у приятеля ѝ. В резултат на конфликта трима души са намушкани с ножове, единият от тях смъртоносно.

²⁹ Деца под 14 г. възраст рядко извършват тежко насилие, особено убийства. Въпреки това могат да се посочат единични случаи на такива деяния. Ф. Мариев, малолетен, убива жена в напреднала възраст, като ѝ насяя поредица от удари с твърди предмети, след което вика на помощ други хора.

Проучените наказателни дела също дават основание да се посочи, че най-често извършители на битови убийства са хора с много ниско образование и култура. В голяма част от случаите те са логично следствие и едновременно с това причина за начин на живот, свързан с повишен риск от криминализация.

Изследователската информация не съдържа статистически данни за *семейното положение* на лицата, извършили битови убийства. Данните от други източници - наказателни дела, полицейски справки и беседи със служители, показват, че семейното положение е важен фактор при тези престъпления. Повечето извършители имат семейства или съжителстват на семейни начала. Част от престъпленията са резултат на домашно насилие, свързано със спецификата на семейното общуване. В съвкупността от анализирани наказателни дела делът им е 42%. Близките роднински или съпругески отношения са релевантни по отношение на тези най-тежки деяния, тъй като противоречията не са могли да се разрешат със средства, подходящи и прилагани при конфликти между хора, които не са в такива отношения. Увеличаването на дистанцията и прекъсването на познанството може да предотврати убийство, когато враждуващите страни не са свързани с общ бит, силни емоции и деца, както е при семейните взаимоотношения. От друга страна роднинските връзки създават преспъставки жертвите да бъдат опознати отблизо и да са достъпни за извършителите. Сравнително малко са случаите, при които жертвите не са членове на семействата на престъпниците, а странични хора. Това е лесно обяснимо като се има предвид обстоятелството, че семейния начин на живот препятства до някъде възможностите за извършване на престъпления - незабелязано отсъствие от дома, особено през нощта, връзки с криминализирана среда и др.

Друга част - 58% от извършителите са самотници, емоционално хладни и слабо социализирани, поради което не ценят човешкия живот. Липсата на семейна обвързаност се отразява както на начина им на живот, така и на светоусещането. Данните показват, че някои от тези извършители са били клошари, други са се препитавали от кражби, като са скитали из страната без някой от близките им да ги потърси и без да чувстват отговорност към никого.

Според данните за *трудова ангажираност* сред извършителите на битови убийства категорично преобладават безработни - средно 88,7%. С многократно по-ниски дялове следват учащи - 6,5%, лица, които не учат и не работят - 4,8%. За изследвания период делът на безработните сред извършилите битови убийства е нараснал с 10,8%, докато при другите групи има спад.

Личностнокримнологични характеристики

Личностните особености на извършителите на битови убийства представляват интерес с оглед на факта, че мотивите за тези деяния, както и за други престъпления против личността, са свързани със специфичния начин, по който престъпниците възприемат околните и своето място сред тях. Връзката на битовото насилие с личностните дефицити е много ясно изразена, докато при организираната престъпна дейност тя е повече или по-малко косвена.

Изследователската информация показва редица общи черти на извършителите на битови убийства. Изследователи на проблема посочват, че тези особености се свеждат главно до "противоречивата самооценка, дефицити от самоутвър-

ждаване, емпатия и интеграция на извършителите в социума” (7, с.122). Те се отразяват върху поведението на престъпниците по време на предкриминалните конфликти, на самото деяние и след него. Едновременно с това данните показват, че може да се говори за няколко групи извършители предвид степента на изразеност на споменатите общи характеристики, а също и на някои различия.

Според наказателните дела за преобладаващата част – близо 87% от извършителите на битови убийства, е характерна личностна дисхармония. При повечето от тях – 93%, тя е ясно изразена, до степен на психопатия, а при останалите е констатирана акцентуация на характера. По време на конфликти личностната дисхармония се проявява в пресилени реакции, които надхвърлят границата на нормалното поведение и водят до тежко насилие и убийства.

До същия резултат се достига и при други трудности, свързани с бита и общуването - бедност, конфликтни или непълни семейства, криминогенни влияния от близкото обкръжение. При психопатните личности тези проблеми причиняват тежки фрустрации и срив много по-бързо отколкото при другите хора.

Силното честолюбие и мнителност, типични за извършителите на битови убийства, обикновено се съчетават с емоционална хладност и жестокост към жертвите. Ниската емпатия и прекалената чувствителност към собствената личност и интереси най-често са следствие на малоценностни изживявания, породени от отхвърляне, физическо, сексуално и психично насилие или други видове унижение в миналото и настоящето. Насилствените действия, довели до отнемането на човешки живот, са израз на неосъзнатия стремеж на извършителите да компенсират своето чувство на безсилие, а също и възможност да бъдат значими и да се нареждат с околните.

Извършителите на битови убийства в повечето случаи системно злоупотребяват със спиртни напитки. Личностната неизграденост и дисхармоничност е предпоставка за трайна зависимост от алкохол, което от своя страна води до задълбочаване на психопатните особености.

Според проведените беседи извършителите на битови убийства са главно хора с примитивна душевност. Това е предпоставка за беден поведенчески репертуар и слабо развити умения за общуване, което намалява шансовете в конфликтни ситуации за намиране на изход, различен от тежко насилие.

Тези особености са най-ясно изразени при лицата, спадащи към *първата група* която се очертава на базата на анализиранияте данни. Тя включва особено агресивни и жестоки престъпници, системно прибегващи до насилие в процеса на общуването. Убийствата, извършени от тях обикновено са спонтанни, под влияние на негативни емоции - силен гняв, а понякога и омраза към пострадалите. Причините за тези чувства често са трудно разбираеми с оглед както на конкретната ситуация, така и на предкриминалните конфликти с жертвите. Поведението на престъпниците от тази група е подвластно главно на нагоните и в много по-малка степен на разума. То се характеризират с безотговорност, силен егоизъм и слаби задръжки. В повечето случаи това са криминално проявени лица, извършили кражби, грабежи, сексуално насилие. Устойчивата им криминализация до голяма степен се дължи на трудностите и неудачите, с които е свързана тяхната социализация. Обикновено те действат без съучастници, както поради трудно осъществимата социална вградимост, дължаща се на изброените по-горе особено-

сти, така и поради спонтанността на престъпните действия.

Споменатите особености на тази група оказват влияние върху начините и средствата за убийствата. Те са извършени в пристъп на ярост, като предварителната подготовка липсва или е крайно немарлива. Данните показват, че най-често използваното средство е юмручният бой, а също и ножове, които извършителите обикновено носят постоянно със себе си.

Необмислени и спонтанни са и действията за прикриване на деянията – захвърляне на използваното оръжие на местопрестъплението или в близост до него, оставяне на пръстови отпечатьци, блъскане на жертвата или на трупа ѝ от прозореца на жилището, в което е извършено деянието и др. В някои случаи негативните емоции, довели до престъпленията са толкова бурни, че извършителите нямат възможност да помислят за прикриване на следите.

Престъпниците, принадлежащи към разглежданата група, най-често се насочват към жертви със сходна характеристика, чието поведение нерядко е свързано с прояви на социална патология – алкохолизъм, престъпност, проституция, скитничество и др. Сходството в характерите и начина на живот е предпоставка за осъществяване на контакти между престъпниците и жертвите и за възникване на остри конфликти между тях.

Данни от полицейска справка, отнасяща се за битово убийство, показват, че пострадалата е конфликтна личност, злоупотребяваща с алкохол. В деня на убийството двамата с извършителя са много пияни, ожесточено се карат в нейното жилище – барака в двора на роднините ѝ. Престъпникът е нанесъл побой и е причинил тежки наранявания с нож на жертвата, пренебрегвайки опасността някой да влезе по време на скандала, или в следствие да бъде разпознат от съседите, които са го видели да влиза в бараката. След престъплението той захвърля окървавения нож близо до трупа без да заличи следите от пръсти по него.

Макар и по-рядко престъпниците, спадащи към тази група, убиват напълно невинни и беззащитни жертви, което показва присъщите им цинизъм и безскрупулност.

Втората група извършители действат главно по сексуални подбуди. Данни от наказателните дела показват, че лицата, принадлежащи към разглежданата група се характеризират с голяма безотговорност, липса на емпатия и егоистичен стремеж за удовлетворяване на собствените потребности. Задоволяването на сексуалните им желания става импулсивно, без оглед на възрастта, състоянието и желанията на пострадалите. Тяхната съпротива, както и рискът от разкриване на сексуалното насилие водят до извършване на убийствата³⁰.

Въпреки тези общи черти извършителите от разглежданата група могат да бъдат отнесени към *две подгрупи*, между които съществуват известни различия. Едната от тях се отличава с подчертана агресивност и антисоциалност, характерни за цялостното поведение на лицата, включени в нея. Типично за тях е отношението към хората като към средство за постигане на собствените цели. Поведението на извършителите от втората подгрупа е доминирано от малоценностни изживявания, свързани главно с другия пол. Неумението да създават пълноценни контакти

³⁰ Малолетно дете е изнасилено и убито от непознат, когото среща случайно в градинка край блока, в който живее. Извършителят е младеж от ромски произход, ядосан поради отказаната му сексуална услуга от проститутка (НОХД.....)

кти с подходящи жени ги кара да компенсират като се насочват към деца или старци. За разлика от първата подгрупа те обикновено проявяват агресия главно при фрустрации, свързани със сексуалния им живот.

Третата група извършители включва емоционално хладни, пресметливи и безскрупулни убийци, които най-често извършват престъпления свързани с присвояване на имущество на жертвите чрез грабежи, имотни измами и др. При тях личностната дисхармония се проявява главно в несъответствието между крайно бедната емоционалност, доминирана от алчност и егоизъм и сравнително високата обща и специална култура. Повечето извършители от тази група имат образование и професии, които предполагат нужната подготовка за извършване на престъпленията. В някои случаи смъртта на жертвите се представя като естествена, в други като нещастен случай. Насилието над тях е предварително планирано като целенасочено се установяват нужните контакти, даващи достъп до информация за тяхното имущество, навици и близки. Мерките за прикриване на следите са добре обмислени и старателно осъществени. Допуснатите грешки се дължат не на импулсивност както при първата група, а по-скоро на самонадеяност. За разлика от първата група тези престъпници често имат съучастници. Това може да се обясни с по-сложните престъпни схеми, които предполагат различна подготовка на съучастниците и разпределяне на ролите помежду им³¹.

Четвърта група образуват извършителите, чийто действия се отличават както с жестокост, така и с наивност. Те също действат спонтанно и необмислено като извършителите от първата група, но за разлика от тях не са трайно маргинализирани и криминализирани. Към тази група спадат предимно деца и младежи, склонни към хулиганство и безделие. Личностната незрелост при тях се съчетава с недостатъчна социализация. Престъпните им действия често са повлияни от обкръжението, като влиянието се изразява не толкова в подстрекателство към убийство на конкретно лице, колкото в толериране на агресия с цел самодоказване. Тези извършители нерядко имат съучастници. В някои случаи това се дължи на неувереност и стремеж за разделяне на вината и риска, в други - на желание за самодоказване чрез насилие над друг човек. Пострадалите обикновено са лица на същата възраст, които участват в сбивания или биват умишлено предизвиквани чрез подигравки въпреки нежеланието им за конфликти³².

Към *пета група* могат да бъдат отнесени лица, извършили убийства поради безизходицата, в която са се оказали по вина на жертвите. В повечето случаи тези извършители нямат криминално минало. Престъпленията са резултат на силни фрустрации, свързани с жизнено важни проблеми. Към разглежданата група при-

³¹ Показателно е убийство, извършено от жена със средно медицинско образование. Според полицейската справка тя примамава с обещания за спокоен съвместен живот възрастен самотен мъж, чийто роднини са го изоставили. В замяна на грижите, които обещава да полага за него, тя иска от него да прехвърли на нейно име имота си. Веднага след прехвърлянето мъжът умира при съмнителни обстоятелства, даващи основание да се допусне, че е извършено убийство, по начин, който наподобява инсулт. Според свидетелите медицинската сестра е човек с особен, тежък характер. Тя действа заедно със сина си, който работи в морга, а също и с нотариус и позната лекарка - при съучастието.

³² Според полицейска справка по време на младежки купон в местност край София младеж е пребит и смъртоносно наранен с нож. Престъплението е извършено по време на конфликт между две групи младежи, злоупотребили с алкохол. Поводът за конфликта е незначителен. Престъплението е извършено в резултат на пренасочена агресия, мотивирана от лични неуспехи на извършителя и стимулирана от приятелите му, които го подстрекават. Защитните версии на извършителя са противоречиви и неубедителни.

надлежат лица, убили свои роднини, системно упражняващи домашно насилие. Към нея спадат извършители на убийства на лихвари, които поставят на длъжниците неизпълними изисквания. Данните показват, че убийствата са резултат на тормоз от страна на жертвите. Въпреки това от анализа на обстоятелствата, свързани с убийствата, личи, че възможностите за решаване на проблемите с други средства в повечето случаи не са били изчерпани. Това показва, че лицата, извършили убийствата, макар и в сравнително по-слаба степен притежават особеностите на престъпниците от другите групи.

Шеста група включва извършители с психични заболявания. Това са главно лица, страдащи от шизофрения, епилепсия, снижен интелект. Отделянето им в самостоятелна група е обусловено от факта, че тези психични отклонения играят решаваща роля за извършените убийства, а също и от наличието на редица специфични криминогенни фактори, свързани със заболяването – трудна социализация, неспособност да се преценят последствията от извършените деяния, слаба емпатичност и др. Психичните разстройства поставят отпечатък както върху начина на извършване, така и върху избора на жертви. Данни от полицейски справки показват, че необяснимите на пръв поглед действия на лица с психични отклонения за прикриване на последствията от деянията стават разбираеми с оглед на болестта³³.

Болестните изменения поставят отпечатък и върху избора на жертви. При някои заболявания извършителите се насочват главно към жертви от кръга на роднини и близки, което може да бъде от значение както за разкриването на престъпленията, така и за осъществяването на превенция. Данни от психиатрични изследвания на лица, болни от шизофрения, които са извършили убийства, показват, че (8) „при нешизофренните убийци непознатите жертви са водеща кохорта и възлизат на 34,6 %, докато при шизофренните те са едва 4,65 %. От друга страна в групата с хомицидна шизофрения кръвните роднини (баща, майка, дете, брат, сестра, баба, дядо и внуче) възлизат на общо 67,45 % от жертвите, докато при нешизофренните извършители те са едва 23,9 % “.

4.Мотиви за извършването на битови убийства

Данните за съотношението между различните видове мотиви дават основни като доминиращи да бъдат посочени емоционалните. Те са водещи при близо половината - 46% от убийствата, за които има информация от наказателните дела. По хулигански подбуди са извършени 22%. Около 19% от престъпленията са извършени главно по користни мотиви и 13% - с цел прикриване на сексуални престъпления.

Анкетата с полицаи също показва, че емоционалните мотиви са доминиращи. Мнението на анкетиранията дава основание да се направи извод, че съотношението между емоционалните и користните мотиви е 2,5 към 1 в полза на емоциите.

³³ Според полицейска справка убийство, извършено от младеж в София е последвано от разфасоване на тялото на жертвата. Главата и крайниците са отделени от трупа и изхвърлен в контейнери за смет в различни райони на града. Според извършителя жертвата практикувала черна магия и причинявала зло на хората. Изхвърлянето на трупни части в различни райони според него е нужно за да не може магьосницат да възкръсне.

Посочените съотношения трябва да се приемат с уговорката, че в повечето случаи към емоционалните и користните подбуди се примесват и хулигански подбуди. Това е обяснимо, като се имат предвид личностните особености на голяма част от извършителите. Както беше посочено те са свързани с подчертана склонност към агресия, прекалено честолюбие и липса на толерантност, слаба емпатичност, силен егоцентризъм, ниска култура, подчертана мнителност, системна злоупотреба с алкохол. Споменатите особености слагат отпечатък върху емоционалната сфера и съответно върху начина по който се проявяват емоционалните мотиви. Този начин е свързан с незачитане на човешкото достойнство и грубо погазване на обществения ред. Страхът от отхвърляне, типичен за много от извършителите битови убийства, води до трайно озлобление и до демонстративно нарушаване на социалните и нравствените норми. Както основателно посочват изследователи на проблема „ убийствата и телесните повреди по хулигански подбуди много често са тясно свързани. Нерядко хулиганските действия предшестават извършването от същото лице на тежки престъпления против личността” (5, с.288).

Наличието на хулигански подбуди при користно мотивираните действия личи по излишната бруталност и жестокост, съпътстващи отнемането на пари или имущество от пострадалите. Данни от наказателни дела и от справки, изготвени от полицейски служители показват, че в редица случаи на жертвите са причинени смъртоносни наранявания след малтретиране, което по своята интензивност не съответства на съпротивата им. Стойността на отнетото имущество също е крайно недостатъчна, за да предизвика силна криминална мотивация. Униженията, на които извършителите са подлагали жертвите, с нищо не са допринесли за постигане на целта им – придобиване на чужда собственост. Особено показателни за наличието освен на користни също и на хулигански подбуди са случаите, в които убийствата и свързаните с тях посегателства против собствеността са предшествани от сексуална гавра с възрастни хора³⁴.

Данни за характера на *емоционалните мотиви*, получени от наказателните дела и от полицейски справки показват, че най-често криминална мотивация възниква в резултат на негативни стенични емоции като омраза, обида ревност, завист. Тези емоции са много силни и водят до активни и решителни действия³⁵.

До този извод достигат и анкетиранияте полицаи. Близко 34% от тях оценяват ревността, довела до убийства, като много силна, дори болезнена. Немалък процент – 17,4% от служителите обръщат внимание на кръвното отмъщение, характерно главно за ромските семейства. То е свързано не само с традиции, но и с много интензивни емоции – обич към близки роднини, засегната семейна чест и др.

Специално внимание заслужават мотивите, свързани с *домашното насилие*. Те са предимно емоционални и се отличават с голяма интензивност, тъй като се

³⁴ Данни за убийство на възрастна жена показват, че жертвата е бита жестоко от двама младежи, душена с връв, а после с възглавница. Поради напредналата възраст и влошеното здравословно състояние в момента на извършване на деянието жената не е могла да окаже сериозна съпротива. Ниската стойност на отнетите вещи - три лева и сим-карта за мобилен апарат, показват, че користта не може да бъде единствен мотив за престъплението.

³⁵ Като доказателство за силата емоциите, водещи до убийства, може да се цитира признание на сериен убиец от Русия. А. Пичушкин твърди, че първото убийство е разтърсващо и незабравимо като първата любов. Според него колкото по-близка и по-значима е жертвата за убицеца, а емоциите, свързани с нея по-силни толкова по-голямо е удоволствието от престъплението

базиран на дълбока връзка между съпрузи, деца и родители. Влиянието на тези чувства се засилва от типичните за домашното насилие хроничност, склонност към ескалиране и въвличане на роднини и приятели. Специфичен за домашното насилие мотив е свързан с *роднинска престъпна солидарност*. Тя възниква в резултат на страха, стемежа за предпазване от нови посегателства, съчувствието, накърненото достойнство, характерни както за пострадалите, така и за техните близки. Същото важи и за желанието за отмъщение и освобождаване от насилника³⁶.

Сред предимно *користно мотивираните* битови убийства се открояват главно тези, които са свързани с делба на имот, с неизплатени дългове и придобиване на чуждо имущество по престъпен начин – чрез грабежи, имотни измами и др. Значителната стойност на придобитото чрез тези деяния оправдава риска от извършването на такова тежко престъпление, каквото е убийството. Извършването на такива престъпления предполага сравнително сложна престъпна схема и добра организация, за разлика от голяма част от битовите убийства, извършени импулсивно по емоционални и хулигански подбуди.

По принцип подбудите за битовите убийства, при които стойността на отнетото имущество е много ниска, могат да се окачествят по-скоро като хулигански³⁷. Предвид последствията от социалноикономическата криза и по-конкретно бедността обаче, все по-често убийства, извършени за дребни суми пари или имущество, което няма висока стойност са користно мотивирани. Фрустрациите при хора, изпаднали в бедствено положение, са свързани с техни основни потребности, което засилва готовността им да извършат тежки престъпления, за да си осигурят средства. В този смисъл може да се посочи, че користната мотивация се засилва през последните години. Това важи главно за част от селските райони, в които има компактно ромско население и много висока безработица. Кражбите и грабежите, извършвани от лица, които по този начин намират препитание, нерядко водят до тежко насилие³⁸.

Емоции и корист мотивират убийствата на деца, извършени от родители и най-често от мъже, съжителстващи с майките. Престъпленията са начин за освобождаване от отговорността и проблемите, свързани с отглеждането на децата, а

³⁶ Типичен пример за мотиви, свързани с престъпна роднинска солидарност е убийството на бизнесмен, извършено с помощта на негови близки. Пострадалият е сприяхав и склонен към насилие над членовете на семейството си, въпреки че им осигурява финансови средства, луксозни вещи и др. Двете му деца – син и дъщеря, не желаят да работят, тъй като бащата им осигурява висок стандарт на живот. Наред с това обаче както те, така и майка им са обект на постоянни упреци и подигравки, както и на чести побои от бащата. Оскърбен от това синът поръчва на приятеля на сестра си, който постоянно извършва битови услуги в дома на бизнесмена, да убие Н.Г. срещу 10000 лв. Съпругата на пострадалия знае за замислено престъпление, въпреки че не е взела участие в извършването му.

³⁷ Двойно убийство и изнасилване на пострадалите възрастни жени е извършено от младеж, който е техен съсед. Възрастните майка и дъщеря са искали от своя съселанин дребни битови услуги срещу минимално заплащане. Младежът е взел от дома на жертвите буркан с компот и зеленчукова консерва, които е могъл да придобие и без да извършва убийство. Това навежда на мисълта, че мотивите за деянието са главно хулигански (НОХД)

³⁸ В село Хотанца, Русенско, длъжник пребива до смърт пенсионерите, държащия селския хоремаг след което открадва неголяма сума пари и тефтера с вересиите (14).

Като пример може да се посочи и убийство, извършено от многодетна безработна ромка. Жената живее в мизерия и сама отглежда децата си. Прехрана осигурява чрез кражби от съселани. Възрастна съседка оказва сериозна съпротива при поредния опит на ромката да открадне хранителни продукти и бива убита при сбиването (НОХД №)

също и от обременяващи разности. Едновременно с това те са начин за решаване на емоционални проблеми, свързани с раздразнението, предизвикано от нежеланото дете, възприемано от родителите като пречка в живота им.

Немалка част от убийствата са извършени по *сексуални подбуди*. Предвид трудностите, които психопатните личности срещат в процеса на общуването – невъзможност за създаване на трайна привързаност, неотстъпчивост, мнителност и др. насилственото постигане на сексуална близост е лесно обяснимо. По същите причини извършителите често се насочват към нетрадиционните сексуални обекти – възрастни жени или деца. Голямата импулсивност, както и жестокостта от своя страна водят до пресилени реакции, свързани с нанасяне на тежък побой и други садистични действия.

5. Криминогенни фактори за битовите убийства

Криминогенните фактори за битовите убийства се генерират в различни сфери на социалния и личния живот. Най-голям дял – 75,2% от анкетираните служители считат, че преобладават тези от *социалнопсихологичен тип* и по-конкретно свързаните с общуването. Над половината от тях – 52,6% твърдят, че факторите, водещи до убийства, най-често се коренят в семейния бит и свързаните с него интеракции. Семейното съжителство предполага сложни взаимоотношения при осъществяването на които се пораждат силни противоречиви чувства, а също и жизнено важни интереси.

Домашното насилие е израз на стремеж към самоутвърждаване чрез потискане на другите. То се проявява главно в системен побой и по-рядко в убийства, тъй като целта на насилника не е да унищожи, а да държи в подчинение жертвите. Опитите за освобождаване от нежеланата връзка и за придобиване на самостоятелност понякога се наказват обаче много жестоко. Данни от наказателни дела показват, че най-рисков по отношение на извършването на убийства на съпругата е периодът около развода, когато всички средства за помиряване изглеждат напълно изчерпани.

Засегнатото честолюбие поради изневяра и неподчинение на някой от съпрузите нарядко се превръща в криминогенен фактор за малтретиране и убийство на децата. По този начин извършителите отмъщават на другия съпруг за унижението, което считат, че им е причинено и доказват своята непоколебимост да отстояват своята позиция в семейството като принуждават другите да се съобразяват с тях³⁹.

Предотвратяването на семейните конфликти и техния криминогенен ефект е много трудно осъществимо. Отстъпките, които спорещите могат да направят, са свързани с накърняване на различни техни интереси – лишаване от собственост, преглъщане на обида, отказ от лидерски позиции в семейството и др. Раздялата с близките поради развод, както и лишаването от споменатите ценности много често води до жизнено важна равностметка и до възникването на когнитивен дисо-

³⁹ М. Панюков от с. Осиково убива двете си деца по особено мъчителен за жертвите начин, считайки, че така си отмъщава и възстановява накърненото си достойнство. В Кърджали майка на две деца пробожда смъртоносно едното с нож, а другото запалва, като по този начин иска да отмъсти за изневярата на съпруга си.

нанс, свързан със самооценката. Запазването на самоуважение в съответствие с примитивните представи за човешко достойнство, характерни за много от извършилите домашно насилие, предполага жестока разправа с другата страна на конфликта⁴⁰.

Близо 23% определят като водещи други сфери на общуването, извън семейния кръг – с познати, съседи, съселяни, бизнес-партньори, съученици и др. Поводите за извършването на такива тежки престъпления, каквито са убийствата, понякога са съвсем незначителни на пръв поглед. Зад дребнавите спорове по битови поводи се крият обаче сериозни проблеми като личното достойнство и мястото сред другите.

Една пета от анкетраните са отбелязали криминогенното действие на продължителната *враждата между семействата* на извършителите и жертвите. Най-често тя се дължи на спорове около делба на наследствено недвижимо имущество. Действието на този фактор се активизира във връзка с връщането на земите. Освен финансовите интереси криминогенен ефект имат и емоциите, свързани с родството.

Близо 18% от анкетирания специално отбелязват криминогенната роля на нагласите за *кръвно отмъщение* за убийство на роднина. Те все още съществуват главно сред някои малцинствени групи от населението. Насилието, извършено от отделни лица с цел отмъщение понякога прераста в сбиване между враждуващи приятелски или роднински групи, при което се намесват и техни привърженици.

Егоистично-консуматорските нагласи също могат да станат причина за извършване на насилие, включително и на убийство. Лицата, които извършват насилие под влияние на такива нагласи, обикновено приемат всяко ограничение пред задоволяването на техните потребности като несправедливо и следователно подлежащо на премахване с всички средства. Такива незрели разсъждения и ограничено светоусещане по-често се срещат при непълнолетни, извършили насилие над връстници или над други лица. Данни от наказателни дела показват, че силната завист към добрия външен вид, луксозното облекло и разточителният начин на живот на други лица могат да се окажат достатъчна причина за най-висока степен на агресия спрямо притежателите им. При непълнолетните извършители тази завист е свързана със силно изразения стремеж към самоутвърждаване, съчетан с ограничен жизнен опит и недостатъчно чувство за отговорност⁴¹.

Криминогенен фактор от социалнопсихологичен тип е *високата степен на агресия в обществото*. Тя може да се разглежда в различни аспекти – като негативен резултат от урбанизацията, водеща до отчуждение и липса на емпатия, както и като резултат от кризисните процеси в обществото, свързани с конфронтационни нагласи и силни фрустрации. Тези обстоятелства водят до погрешни реакции, насочени към близкото обкръжение и най-често към семейството. Разглеж-

⁴⁰ Според справка на СДВР ядосан съпруг убива жената, с която е в развод. Предстои му да реши редица спорни въпроси, част от които се отнасят за имущество, а друга – за взаимоотношения и свързани с тях емоции. След като не успява да постигне споразумение с жена си, той я наранява смъртоносно и се самоубива.

⁴¹ В гр. Пловдив е извършено убийство на непълнолетни момиче. Жертвата е удушена в дома, а трупът ѝ изхвърлен. Престъплението е дело на две нейни съученички, които изпитват силна завист към нея заради добрия външен вид и хубавото облекло, както и заради начина ѝ на живот. Данни от беседи с полицейски служители, работили по случая показват, че водещ криминогенен фактор са споменатите еснафско-консуматорски нагласи, довели до убеждението на извършителките, че са несправедливо ошетени.

даният фактор действа криминогенно в процеса общуването между познати, съседи, съселяни и др. Той се проявява и при конфликти между непознати, които се срещат случайно на спирки, улици или в градинки. Сбиване, водещо до фатални последици, започва по незначителен повод – остър поглед, иронично изражение, или въобще без повод. В подобни конфликти особено между младежи, се включват техни приятели или случайно намиращи се на мястото граждани. В такива случаи се проявява действието на социалнопсихични механизми, водещи до ескалиране на агресията – психично заразяване, деструктивно лидерство и др.

Този фактор се стимулира и от медийната продукция, немалка част от която създава допълнително напрежение чрез тиражирането на информация за престъпността. *Начинът, по който медиите отразяват* социални и междуличностни проблеми, може да окаже пряко и косвено криминогенно въздействие. От една страна извършването на насилие, показано например на телевизионния екран, може да бъде имитирано от емоционално нестабилни или социално незрели личности, които търсят изява и популярност, а също и от лица с психични отклонения. Същото важи за компютърните игри, свързани с насилие. Фактът, че те са популярни главно сред деца увеличава риска от незрели и безотговорни постъпки. От друга страна неуместният начин, по който понякога се представят насилствени престъпления, в т.ч. убийства, утвърждават представата за насилието като за печеливш модел на поведение.

Трябва да се отбележи също, че медиите в редица случаи засилват впечатлението за безизходица, породена от социално-икономическата криза или от други обстоятелства. Някои от тях отразяват избирателно действителността и акцентират само или предимно върху тревожни новини. Макар и непряко това засилва агресивната готовност на зрителите и читателите и може да се превърне в неосъзнат стимул за насилие.

Криминогенен ефект имат *нагласите към оправдаване на насилието*. Той се проявява главно по отношение на домашното насилие над жени и в по-малка степен над деца. Побоят и дори убийството на съпруга, която не се подчинява на мъжа си или му изневерява, нерядко се приемат като справедливо наказание, а към извършителите се проявява търпимост.⁴²

Криминогенен ефект има *отчуждението* между хората, типично за големите градове и особено за столицата. Липсата на интерес и на отзивчивост към околните от страна на гражданите окуражава извършителите и им създава чувство на безнаказаност. Изследователската информация съдържа данни за битови скандали довели до тежко насилие, включително убийства. Някои от тях са извършени близо до централни улици в гъсто населени квартали. Сравнително ранните часове са основание да се предположи, че живущите в съседни на местопрестъплението сгради са чули шума от борба и виковете на пострадалите за помощ. Данни от наказателни дела, отнасящи се за такива престъпления, показват обаче, че никой не е направил опит да се намеси или да съобщи на полицията, както и да даде свидетелски показания⁴³.

⁴² В защита на гражданин, убил жена си са събрани десетки подписи от колеги и съграждани, които го характеризират като трудолюбив и честен. Те са склонни да оправдаят убийството с лошия характер на съпругата и с нейната изневяра (НОХД №...).

⁴³ Според НОХД № 30/1995 на СГС в центъра на София в сравнително ранен час, е извършено тежко насилие – на излизане от кафене мъж и жена са нападнати и бити от двама роми. Отнети са златните накити и коже-

Криминогенното действие на този фактор личи и от обстоятелството, че нерядко битовите убийства се предхождат от сериозни конфликти и закани, които доста точно показват намеренията на извършителите и в някои случаи продължават с месеци и дори с години пред очите на немалко хора. Въпреки това свидетелите остават безразлични и не правят нищо за да предотвратят насилието.

Криминогенният ефект на отчуждението личи особено ясно по отношение на домашното насилие, към което много често се проявява безразличие. Според данни от беседи с полицаи нерядко гражданите не познават голяма част от жителите на квартала и дори на своя блок и не се интересуват от тях. Поради това дори когато имат безспорни данни за тежко домашно насилие, при което има риск от извършване на убийство, съседите не предприемат нищо за да предотвратят престъплението.

Като частен случай на отчуждението може да се разглежда *социалното изключване* на някои маргинализирани групи. Особеностите, свързани с техния начин на живот - крайна бедност, употреба на упойващи вещества, непосещаване на училище и др. силно ограничават възможностите за социализирането им. Дистанцирането от нормите и ценностите на обществото и замяната им с други правила на поведение, главно свързани с насилие, е сериозна предпоставка за криминализиране.

Фактор за криминализация е *виктимизирането* в резултат на тормоз в или извън семейството. Типичен пример в това отношение са „освобождаващо-отмъщаващите „убийства, извършени от лица, системно малтретирани в семействата си, които разтоварват натрупаната агресия върху насилника и се освобождават от него⁴⁴. Продължителната виктимизация, особено ако е започнала в ранна възраст, може да доведе до формиране на мироглед и ценностна система, оправдаващи и озаконяващи насилието⁴⁵.

Данни предоставени от училищни психолози показват наличие на сходни нагласи у деца, които извършват насилие в училище⁴⁶. Побоят над съученици, който макар и рядко може да доведе и до извършване на убийство, се възприема от извършителите като проява на справедливост и отстояване на личното достойнство⁴⁷.

ното палто на жената, след което тя е завлечена в странична улица, където с часове е малтретирана физически и сексуално. Жителите на близките кооперации твърдят, че не са чули шума и виковете, въпреки че те са продължили през цулата нощ. Едва сутринта възрастен гражданин, отивайки на пазар, се отзовава на плача и стенанията на жертвата, която малко след това умира в болница

⁴⁴ Непълнолетният Ж. П. е системно малтретиран и унижаван от баща си. Момчето дълго търпи издевателствата на своя озлобен безработен родител. Обидата, която е натрупало, става причина за тежка агресия – убийство на бащата докато спи с нож, чрез нанасяне на десетки рани. Данните сочат, че непълнолетният е с положителна личностна характеристика и висок успех в училище, което потвърждава тезата, че домашният тормоз е основна причина за криминализирането му.

⁴⁵ Един от най-опасните убийци в САЩ през XX в. К. Панцрам, е израснал в бедно, многодетно семейство, изоставено от бащата. Като малко момчето страда от недостиг на любов и привързаност, но в последствие започва да се отнася с ненавист към всички прояви на тези чувства. Панцрам ненавижда хората, изпитва удоволствие да ги наранява и не желае да промени това. По пътя към ешафота той напада и унижава палача, демонстрирайки презрение към правосъдието (15, с.245).

⁴⁶ Г. Х., ученик от десети клас например, малтретира съучениците, често нанася побой на някои от тях и заплашва с убийство. В разговор с психолога и класния ръководител заявява, че светът е лош, а хората глупави и недостойни да живеят. Убеден е, че съучениците му заслужават тормоз, понеже не могат да го оценят, отказват му приятелство и го отхвърлят.

⁴⁷ По данни на местната комисия за борба с противообществените прояви на малолетни и непълнолетни – община Подуене непълнолетно момче убива свой съученик, поради отказа му да върне пари, които дължи на

Факторите от *лично-поведенчески тип* са също сред най-разпространените при битовите убийства. Сред тях на първо място трябва да се посочи *личностната дисхармония*, характерна за повечето извършители на тези деяния. Типичната за психопатните личности трайна, тотална дезадаптация създава предпоставки за чести междуличностни конфликти. Бедният поведенчески репертоар, липсата на толерантност в общуването и ригидността в поведението допринасят за разрешаването на тези конфликти по насилствен път (6, с. 10).

Много мощен фактор за битови убийства е злоупотребата с *алкохол*. Изследователската информация дава основание да се посочи, че изразен криминогенен ефект има както системната злоупотреба, така и алкохолното опиянение по време на деянието. Данни от статистиката показват, че при извършването на убийства в състояние на алколно опиянение са били близо 19% от престъпниците. Според анализът на данни от наказателни дела обаче, осемдесет и четири процента от осъдените за битови убийства са били под влияние на голяма доза алкохол по време на криминалния акт. За седемдесет и шест процента от тях има данни, че са злоупотребявали с него системно. При някои хора голямото количество приет алкохол води до отслабване на задръжките, до повишена мнителност и агресивност, което засилва опасността от извършване на насилие. От друга страна личностната слабост и повишена уязвимост, характерни за немалка част от извършителите на насилие, предразполага към системна злоупотреба със спиртни напитки. Ниският фрустрационен толеранс и силната тревожност засилват афинитета към тях.

Много ясно изразена е криминогенната роля на алкохола при домашното насилие. Поводи за възникване на семейни свади се създават най-често вечер в домовете или на събирания, свързани с битови поводи – рождени дни, годишнини и др. Това е времето и мястото на най-интензивна употреба на спиртни напитки, което увеличава риска от извършване на престъпления.

Такъв риск съществува и във връзка с нагласите за търпимост и снизходителното отношение към противоправното поведение, когато то е стимулирано от злоупотреба с алкохол. Данни от беседи с непълнолетни младежи, които изтърпяват наказание „лишаване от свобода“ в дома в гр. Бойчиновци за различни престъпления, включително за убийство показват, че извършилите обясняват поведението си с това, че са били пияни и не знаят какво и защо са направили. В очите на голяма част от обкръжението им, както и в техните очи това звучи като оправдание.

Криминогенната роля на употребата на наркотици по отношение на битовите убийства е слабо изразена. Данни от полицейските справки показват, че само едно от тези деяния е извършено от лице, приемащо дрога и повлияно от нея в момента на престъплението. Въпреки че наркотикът се е отразил на поведението на извършителя трябва да се отбележи, че предпоставка за това е цялостният облик на младежа, извършил нападението. Свидетелите го характеризират като груб, невъздържан, с ниска култура, което само по себе си е достатъчно предразполагащо към извършване на насилие.

извършителя. Преди да извърши убийството момчето прави впечатление на тихо и склонно да се подчинява на другите. Престъплението обяснява със силната обida и унижението, които преживява от отказа да му бъдат върнати парите.

Криминогенни фактори от личностен тип са някои характерологични особености каквато е например *алчността*. Влиянието ѝ ясно личи при убийствата, извършени по корисни подбуди. Имотните измами, във връзка с които се стига до отнемане на човешки живот, недвусмислено показват силата на този фактор. Данни от полицейски справки свидетелстват, че в някои случаи домашното насилие също е резултат на алчност. Получаването на значителни суми пари от наследство или продажба на имот може да има фатални последствия поради алчността на роднини и близки, които се опитват да извлекат облаги за себе си⁴⁸.

Тъй като битовите убийства са много силно повлияни от емоциите, които се порождават в процеса на междуличностното общуване, някои характерологични особености, недостигащи до степен на психопатия, могат да изиграят роля на криминогенен фактор. *Злобата и омразата* например могат да станат причина за извършване на убийство, ако се дължат на накръняването на много значими за личността интереси и ценности. За разлика от психопатите обаче, при добре балансираните личности тези характерологични особености много по-рядко довеждат до извършване на такива тежки престъпления каквито са убийствата.

Много *ниската култура и примитивния душевен живот* също са личностни особености, които могат да доведат до извършване на битово насилие. Сексуалното насилие над деца и възрастни хора, извършвано главно от такива примитивни личности, често завършва с убийство, целящо прикриване на деянието или сломяване съпротивата на жертвата. Данни от наказателни дела показват, че извършителите са неспособни да си дадат достатъчно ясна сметка за безнравствения характер на деянията, поради много ниска степен на социализация, затрудняваща изграждането на критерии за нормално общуване и създаването на социални контакти. Социалната изолираност от своя страна допринася за засилване на асоциалността и допълнително принижаване на нравствените критерии⁴⁹.

Частен случай, при проявата на разглеждания фактор е *ниската битова култура*. Тя е предпоставка главно за домашно насилие с много тежки последствия. Ниската битова култура води до грубо нарушаване на личното пространство на другите като по този начин се създават напрежение, което може да доведе до агресия. Тъй като ниската битова култура често е присъща не само на отделно лице, а и на близкото му обкръжение, насилието може да се превърне в постоянен начин за общуване. Данни от наказателни дела показват, че в някои малокултурни семейства това се случва с години, като извършители и жертви разменят местата си според обстоятелствата.

Психичните отклонения са посочен като фактор с криминогенна стойност от 13,5%. Заболявания като шизофрения, епилепсия, сниженият интелект и др. могат да доведат до неправилна преценка на действителността и до погрешни реакции, включително до убийство. Действието на този фактор се стимулира от обстоятел-

⁴⁸ Справка на СДВР показва, че е извършено убийство на възрастен мъж, който в пияно състояние демонстрира пред роднини и познати значителни суми пари, поручени от продажба на имот. Това стимулира алчността на негов роднина, който го посещава в дома му и след дълги увещания да му даде част от парите слага край на живота му.

⁴⁹ Извършителят на изнасилване и убийство на малолетно момиче от Нови Пазар е окачествен от разследващите като личност, напълно изключена от социалната мрежа – без работа, без жилище, без семейство и приятели. Този начин на живот до голяма степен се дължи и от своя страна допринася за антисоциалните му нагласи и престъпно поведение.

ството, че лечението на психично болните през последните години е затруднено поради трудности, свързани със здравеопазването – лоши условия в специализираните здравни заведения, крайно ограничени средства за превенция, скъпи лекарства, които трябва да се приемат дълго време и др. Тези трудности най-ясно личат при болни, които живеят в села, където здравната помощ е на особено ниско ниво.

От друга страна грижите за болните от споменатите заболявания отнемат време и средства на близките им, с каквито обаче те не винаги разполагат. Този проблем е много сериозен предвид трудностите, свързани с оцеляването, които много хора срещат. Немалка част от хората с психични отклонения остават без адекватна помощ и грижи, което увеличава риска от криминализирането им.

С оглед на продължителните кризисни явления в обществото при изясняване на ролята на психичните отклонения трябва да се има предвид твърдението, че граничните състояния, много от които имат доказана криминогенна роля, се разширяват по посока на по-леките форми. Все повече зачестяват „преходните, срични, стресови, невротични реакции”, свързани с временно отслабване на психичната устойчивост. С оглед на това може да се твърди, че нараства опасността противоправни деяния, включително битови убийства, да извършват и хора без криминално минало, които не страдат от психози (1, с.49).

Факторите от *социалноикономически тип* (главно бедност и безработица) също генерират битово насилие, в това число убийства. Влиянието им може да се разглежда в два аспекта – пряко и косвено. Криминогенното действие на бедността личи при битови убийствата придружени с грабежи. Данни от наказателни дела показват, че в някои случаи малки суми пари, стара покъщнина и храна могат да се окажат достатъчно привлекателни за извършителите. Според свидетелските показания някои от тях нямат реална алтернатива за прехрана освен кражби и грабежи. Липсата на доходи се дължи на високата безработица в някои региони, особено значителна сред ромското население. Според справки от местата за лишаване от свобода някои от извършителите произхождат от семейства, в които цели поколения са имали само сезонна работа. Факторите от този тип водят главно до извършване на битови убийства по корисни подбуди, които както беше споменато, действат по рядко при тези престъпления в сравнение с емоционалните мотиви. Предвид активизирането на факторите от социалноикономически тип във връзка с кризата обаче, ролята на тези мотиви се увеличава.

Криминогенен ефект има *виктимизирането в резултат на кражби и грабежи*. Домовите кражби, кражби на селскостопански животни и птици, а също и грабежите предизвикват у пострадалите трайно раздразнение и стремеж за опазване на имуществото, включително с цената на отнемането на човешки живот. Данните показват, че не са редки случаите, при които лицата, претърпели имуществени вреди от такива кражби и грабежи, използват за отмъщение не само ловно или друго огнестрелно оръжие, но също и самоделни взривни устройства, поставени край оградите, електрически ток, прекаран по жици край къщите или градините. Понякога се стига и да юмручен бой, или до употреба на ножове, земеделски сечива и др. Груповата и роднинска солидарност стават причина да се стигне до конфликти с участието на цели.

Криминогенен ефект има *задлъжняването* поради липса на средства за съществуване. Изследователската информация съдържа данни за убийства, извършени от лица, които не могат да върнат дълга си на познати или на собственици на магазини, продавали „на вересия”. Дължимите суми - 200-300 лв. са се оказали достатъчни, за да станат причина за отнемане на човешки живот. Тяхното набиране се е оказало непосилно за лицата, които ги дължат, което недвусмислено показва криминогенния ефект на бедността. За да се прояви това действие разбира се са нужни и редица предпоставки от социално психологичен и личностен тип.

Частен случай са убийствата на *лихвари, които искат* голяма лихва. До услугите им прибегват главно лица, изпаднали в голямо финансово затруднение, от което спешно трябва да намерят изход, а също и такива, които по различни причини – нисък доход и др. не могат да вземат нужният им заем от банка. След като получат заем от лихвари, те често биват изнудвани чрез ново повишаване на лихвата. Безскрупулния натиск за изплащане на такива заеми отбелязват като криминогенен фактор 24,8% от анкетираните. Изследователската информация съдържа данни от полицейска справка за тормоз и заплахи с отвлечане и убийство към длъжниците и техните семейства, отправени от лицата, които са им дали пари на заем. Тези заплахи са станали причина за смъртта на лихварите⁵⁰

Прякото криминогенно действие на тези фактори ясно личи при част от убийствата на деца, главно новородени и малолетни. Раждането на нежелано дете, чието отглеждане би натоварило финансово бедните и многодетни родители, ги изправя пред изкушението да се отърват от него чрез убийство. По-големите деца също понякога се оказват нежелано бреме за майките и най-често за съжителстващите с тях приятели или втори съпрузи. В такива случаи убийството може да изглежда като изход от затруднената ситуация.

От друга страна социалните и лични проблеми, свързани с оцеляването, водят до превръщането на деца или безпомощни стари хора в отдушник на натрупано напрежение. Данни за убийства на новородени деца, извършени от родителите, показват например, че причини за деянията са преумората, истощението, отчаянието от неуспешните опити за справяне с недоимъка. На този фон плача на децата изглежда като непоносимо силен дразнител, който предизвиква жесток побой.

Бедността и безработицата изострят битовите конфликти между роднини, живеещи в едно домакинство. Перманентните трудности и заплахата за оцеляването водят до взаимни упреци и до превръщане на близките в обект на пренасочена агресия. За това допринася и неудовлетвореността, свързана с липсата на пълноценна професионална и личностна реализация на извършителите. Извършители и жертви многократно сменят местата си, докато се стигне до екстремни форми на насилие⁵¹.

Влиянието на бедността се проявяват и косвено. Тежките условия, при които

⁵⁰ Данни от полицейска справка показват, че длъжникът е принуден да се качи в автомобил, през целия ден е разкарван из града, бит и заплашван с пистолет. Невъзможността да върне заема и заплахите към семейството му стават причина да убие лихваря.

⁵¹ В село близо до гр. Пловдив е извършено битово убийство. Възрастен мъж удушава своя 42-годишен син, след като дълго е тормозен от него. Престъплението е извършено след като пострадалия в пияно състояние за пореден път се сбива с баща си, за да получи пари от него. Семейството на извършителя и жертвата живеят при тежки материални условия, които се влошават още повече когато синът остава без работа (16).

растат, а понякога прекарват и целия си живот част от извършителите на битови убийства ги лишават от възможност за пълноценно развитие и израстване в нравствен, а понякога и в интелектуален план. Ниското ниво на личностна зрелост се проявява в частност и в емоционална бедност, която е предпоставка за извършване на насилие. Данни от наказателни дела - справки от местата за лишаване от свобода, отнасящи се за осъдени за умишлени убийства, показват, че много от тях са се формирали в условия на хипопротекция, тъй като родителите им са били крайно затруднени в осигуряването на прехрана. Родителската хипопротекция много често се съпътства от непълноценна социализация, свързана с училището, поради непосещаване или несериозно отношение към него.

Безработицата също има косвен криминогенен ефект. Той се проявява не само чрез бедността, но също и чрез ниската самооценка и озлоблението поради чувството на отхвърляне от страна на обществото и протестните реакции спрямо него. Безработицата е рисков фактор когато е много продължителна и шансовете за намиране на работа са минимални или липсващи поради ниско образование и слаба мотивация на безработните. Хроничната липса на трудова заетост и свързаната с това мизерия, могат да превърне тези лица в престъпници⁵²

Заслужава да се отбележи, в някои случаи безработицата е резултат на същите личностни особености, които имат криминогенен ефект по отношение на разглежданите деяния. Ненаемането или освобождаването от работа може да бъде резултат от силно изразена конфликтност на психопатна личност, неспособна да установи нормални взаимоотношения с работодатели и колеги. Липсата на трудова заетост може да се дължи и на много ниска култура, която както беше посочено сама по-себе си е предпоставка за противоправно поведение.

Сред факторите от *социалноорганизационен тип* трябва да се посочат редица проблеми, свързани със съдебната система. Констатирани са ги близо 18% от анкетираните. Неосъждането на престъпниците се сочи като слабост с криминогенен ефект. Данните показват, че наказателни дела за битови убийства продължават с години, без извършителите да получат нужното възмездие. Мудните съдебни процедури, корупцията и свързаните с нея недоверие и разочарование водят до саморазправа, включително по най-жесток начин.

Кръвното отмъщение, изразяващо се в саморазправа включително чрез отнемане на човешки живот, се стимулира от разочарованието от съдебната система. Беседите със служители показват, че то се дължи както на стремежа на близките на жертвите лично да участват в осъществяването на възмездие, така и на съмненията относно справедливото наказание, което съдът ще определи. Анкетните данни също потвърждават връзката между кръвното отмъщение и недоверието към работата на съдебната система. Служителите уточняват, че то се среща главно сред някои малцинствени общности, които по-рядко прибегват до официалното правосъдие. На това основание може да се допусне, че към реалните слабости, свързани с правораздаването се прибавят и определени предразсъдъци

⁵² Като пример могат да се посочат убийствата на самотно живеещи стари жени в с. Якимово, Монтанско, извършени от няколко младежи, които не образуват престъпна група. Според изказване на началника на РУ, публикувано в пресата, извършителите са безделници, които не могат, а и не се стараят да намерят работа. Скитат целодневно пияни из селото, не разполагат със средства за да създадат семейства. Вечер нападат самотно живеещи възрастни хора в домовете им, подлагат ги на сексуална гавра и извършват убийства, за да скрият следите си.

спрямо него.

Слабости в дейността на полицията посочват като криминогенен фактор 9,6% от анкетираните. Подценяването на превенцията от страна на полицейски служители е един от най-характерните недостатъци. Както беше посочено немалка част от битовите убийства се предхождат от доста продължителен период на конфликти между жертви и извършители. Не липсват и закани, които доста точно отразяват намеренията на извършителите. Тези закани обаче често остават без внимание от страна както на застрашените лица, така и на някои служители⁵³. От проведените беседи личи, че липсват достатъчно точни критерии за отчитане на резултатите от превантивната дейност, което създава риск от формализам при осъществяването ѝ.

Като недостатък в дейността на институциите се посочва обстоятелството, че здравната просвета и семейното планиране не са на нужното ниво особено в ромските среди. Това води до нежелана бременност и раждане, а оттам и до семейни конфликти и насилие над нежеланите деца. Жертви на убийства най-често стават новородени, за които родителите не поемат отговорност.

Сходни проблеми съществуват и при нежелана бременност на много млади жени и девойки, които нямат възможност и подготовка да се грижат за децата си. Някои от тях късно се обръщат за помощ към медицински заведения, други изобщо не търсят съдействие, нямат подкрепа от страна на другия родител, а също и от собствените си роднини. Такива жени нерядко виждат единствен изход в убийството на новородените и освобождаване от грижите за тях.

Друга посочена слабост, свързана с дейността на институциите, както и на неправителствения сектор е липсата на достатъчно приюти за жертви на домашно насилие. Невъзможността за отделяне на пострадалите от извършителите увеличава риска от ескалация на насилието и от достигане на екстремните му форми – убийствата. Проблемът се усложнява и от поскъпването на разводите, което пречи на враждуващите съпрузи да прекратят брака си.

Изследването показва, че в много случаи различни криминогенни фактори действат едновременно, като взаимно стимулират действието си. Това важи както за фактори от една и съща група, така и за тези, които се генерират в различни области. Например личностни фактори като ниска култура, агресивност, алкохолизъм, липса на способност за емпатия и др. които са тясно свързани и взаимно обусловени, често са във връзка с фактори от социалнопсихологичен тип – трудности в общуването, лоша адаптация, а също и с тези от социалноикономически тип – безработица, липса на средства за съществуване и др.

⁵³ Като пример може да се посочи битово убийство, предхождано от продължителни остри междусъседски конфликти. Участник в тях е лице, което е изгърпяло наказание „лишаване от свобода“ във връзка с извършено насилствено престъпление и известно с избухливия си тежък характер. Бившият затворник два пъти прави опит да се срещне с районния инспектор, за да се оплаче от съседите, които го дразнят и да се предпази от гневните си изблици, които могат да станат причина отново да извърши престъпление. Служителят обаче не предприема ефективни превантивни действия и не успява да предотврати деянието (НОХД №.172/1993 г. Старозагорски окръжен съд.).

6. Жертви на битови убийства и виктимогенни фактори

Проучването на виктимологичната проблематика, свързана с битови убийства, е много важна предпоставка за изясняване спецификата на тези деяния. За разлика от други престъпления, при които користта е основен, а понякога и единствен мотив, несвързан по никакъв начин с характера на жертвите, убийствата на битова основа в повечето случаи предполагат лично отношение на извършителите към тях. Върху мотивите и начините за извършване на деянието се отразяват възрастовата и половата принадлежност на пострадалите, връзките им с извършителите, а също и техните поведенчески особености.

Социалнодемографска характеристика на жертвите

Данните от полицейската статистика за *социалнодемографските особености* на жертвите на битови убийства (средно 385), показват, че сред тях преобладават мъже – 75,6% от пострадалите с коефициент на виктимизация 1,6. За сравнение може да се посочи, че по отношение на престъпленията против личността коефициентът на виктимизация за мъжете е 1,4. При телесните повреди рискът е същият както при убийствата – $K_v = 1,6$, а при сексуалните престъпления по-малко от 1.

Делът на жените, жертви на убийства, е значително по-нисък - 24,4% или около три пъти по-малко в сравнение с мъжете. Стойността на коефициента, който показва степента на увреденост за тази група не е повишена - 0,4. Жените, пострадали от престъпления против личността са 34,5% или с 10,1% повече. Стойността на K_v е 0,6. При телесните повреди K_v е 0,4, докато при половите престъпления е неколkokратно по-висок – 1,8 или близо два пъти по-голям от нормата.

Данните за *възрастта на жертвите* показват, че децата са 7,8% с K_v 0,4. За малолетните делът е 5,2% при K_v 0,3, а за непълнолетните 2,6% с K_v 0,5. Младешите са 19,2% с K_v 1,1. Същата е стойността на K_v при лицата над 40 г., чийто дял е 56,4%. При възрастовата група 31-40 г. чийто дял е 16,6% стойността на K_v е 1,3.

Полицейската статистика показва, че само 1,6% от жертвите на битови убийства са *чужди граждани*. Останалите 98,3% са български граждани.

Данните за *етническия произход* сочат най-висок процент пострадали при българите – 95,4%. Циганите са 3,9%, турците 0,7%. Анкетата с полицаи общо взето потвърждава горното ранжиране. Според 48,3% от служителите сред жертвите преобладават българи, според 31,2% - цигани и според 15,1% – турци (5,4% сочат други етноси).

Личностнопсихологичните особености на пострадалите дават основание за обединяването им в няколко групи. *Първата* показва силно сходство с извършителите както с оглед на личностните особености, така и на начина на живот. Тя включва лица, склонни да проявяват агресия, особено когато са застрашени егостичните им интереси. Поведението им е антисоциално, те лесно нарушават обществения ред и личното пространство на другите, с което предизвикват ответна агресия. Начинът им на живот, свързан със социална патология – алкохолизъм, скитничество, кражби и други престъпления, е причина за установяването на връзки с престъпна среда или отделни криминализирани личности⁵⁴.

⁵⁴ По данни от справка на СДВР през март 2011 г. на етажна площадка в жилищен блок е намерен труп на

Тези жертви често губят самоконтрол поради злоупотреба с алкохол, наркотици или силни емоции, които не могат да владеят. Голяма част от тях са хора с ниска култура и образование, което също допринася за вулгарния и агресивен стил на общуване. Тези особености са предпоставка и за неуспешната им социална и професионална адаптация, а оттам и за задълбочаване на личностния дефицит.

Пострадалите, спадащи към разглежданата група, често посещават питейни заведения, където предизвикват или се намесват в пиянски свади с непредвидими последствия. Психопатните черти, свързани с голяма избухливост, мнителност, злоба, отмъстителност, ревност облекчават възникването на такива конфликти. Разглежданата група включва и лица, които системно упражняват домашно насилие. Постоянният тормоз, на който подлагат близките си, може да стане причина за насилие над самите тях.

Друга група образуват жертви, чийто начин на живот също е свързан с прояви на социалната патология. Поведението им е асоциално, противоречащо на социалните норми, но за разлика от първата група те не проявяват склонност към насилие. Между тях има просяци, клошари, проститутки, наркомани, безделници, които извършват кражби. Някои от тях нощуват на открито или в изоставени сгради, бараки и др, заедно с други бездомници, което ги излага на риск от насилие. Други предлагат услуги, които ги излагат на риск от насилие – напр. нетрадиционен секс с непознати, намерени по обява. На такива обяви най-често се отзовават хора, склонни към насилие и различни перверзии.

Към *трета група* могат да бъдат отнесени пострадали, чийто характери и начин на живот сериозно затрудняват съжителството им с други хора, без обаче да се достига до социална патология. Жертвите от тази група най-често са трудно вградими по отношение на професионалното обкръжение. Някои от тях не се адаптират добре и към собствените си семейства, тъй като обременяват близките си и ги дразнят с безделието, с изневерите и конфликтните си характери. Поради това те често стават жертви и на домашно насилие⁵⁵

Четвърта група включва пострадали, които не са аутсайдери и изглеждат добре адаптирани към социалната среда. Върху деловите и личните им отношения обаче слагат отпечатък голяма алчност и нисък морал. Във връзка с тези свои особености те са склонни към поемане на риск, свързан с икономически или физически натиск върху други хора, което поражда съпротива от тяхна страна. Към тази група могат да бъдат причислени лица, оказали силен натиск върху роднини, за да получат от тях наследство, лихвари, които постоянно повишават лихвите на заемите, които дават, търговци, готови на нелоялна конкуренция за по-големи печалби и др.

Пета група включва жертви, които се отличават със самонадеяност и непредпазливост. Характерологичните им особености и начина им на живот ги изла-

мъж (51 г.). Пострадалият е криминално проявен, злоупотребяващ с алкохол. Същата нощ е бил в дома на свой познат, също криминално проявен. Двамата се скарали след употреба на голямо количество алкохол и единият наранил смъртоносно другия с нож.

⁵⁵ Данни от полицейска справка, отнасяща се за смъртта на възрастна жена, показват, че пострадалата е убита от свой близък, с който живее в едно и също домакинство. Жената системно злоупотребява с алкохол, който купува с пари от домакинството, кани в къщи съмнително хора, с които се познава от кварталната кръчма, допуска лоша лична хигиена и създава безпорядък в жилището. В деня на убийството извършителят я заварва пияна в мръсната и разхвърляна стая, поради което ѝ е нанася побой, довел до фатален завършек.

гат на риск от насилие с цел отнемане на имуществото им. Данни от наказателни дела и от справки показват, че такива жертви демонстрират заможност, хвалят се с пари от продажба на имоти или от наследство пред слабо познати лица, с които са се запознали в кръчми, в превозни средства и др. Не липсват и случаи, при които пострадалите са търсили близостта на жени, предлагащи платен секс, като са споделяли с тях, че разполагат с пари или имущество. В други случаи пострадалите са се доверили на жени, с които са се срещнали случайно, без нужното време за опознаване, като са им предложили съжителство. За тези непредпазливи действия в някои случаи е допринесла системна злоупотреба на спирни напитки, която е намалила способността за реалистична преценка на поетия риск.

Шеста група образуват жертви, чието поведение с нищо не е допринесло за виктимизирането им. Тяхната безпомощност поради ранна или напреднала възраст ги е превърнала в обект на агресия. Типичен пример за жертви от тази група са убитите новородени и малолетни деца, чието поведение по обясними причини не може да бъде разглеждано като осъдително. Към тази категория спадат самотни и наивни хора, които търсят близост. Някои от тях са в напреднала възраст и се нуждаят от обгрижване. Понякога жертвите случайно се оказват на пътя на престъпниците и са стават обект на пренасочена агресия. Данни от наказателни дела, отнасящи се за подобни случаи, показват, че нерядко липсва дори предварително познанство с извършителите, а също и користен мотив, свързан с отнемане на имущество, пари, дрехи и др.⁵⁶.

Данните за връзките на престъпниците с жертвите показват, че извършителите битови убийства най-често са *познати и близки* на пострадалите. Осемдесет и два процента от убийствата, за които има данни в справки на СДВР, доказват предварително познанство, при което са възникнали криминогенни емоции или извършителите са получили информация за имущество, което биха могли да отнемат по насилствен начин. Близко 18% се отнасят за домашно насилие, извършено от съпрузи на жертвите, други от внуци и по-рядко от деца, братя, други роднини.

Голям дял - 76,7% от анкетираните потвърждават извода за предварително познанство между престъпниците и пострадалите. Според 28% битовите убийства са извършени най-често от роднини – главно съпрузи или съжителстващи на съпружески начала, синове, дъщери, внуци, братовчеди и племенници и по-рядко от родители, братя или сестри. Общият бит е предпоставка за чести конфликти, които могат да прераснат в престъпни посегателства.

Почти половината - 48,7% констатира, че извършителите най-често са лица, които нямат родствени връзки с пострадалите. От тях две трети сочат като извършители приятели и познати и една трета - съграждани и съселяни, които не са били в близки отношения с жертвите. Въпреки липсата на общ семеен бит познанството създава предпоставки за битови конфликти с криминогенен характер - съседски спорове за имот, хронични конфликти поради нарушаване на спокойствието в квартала или жилищната сграда, тежки обиди и клевети от завист, ревност и др.

⁵⁶ Според данни от НОХД № ...възрастна жена е убита край пътя към селото в което живее от непознат мъж. Извършителят и жертвата не се познават, поради което липсва мотив, свързан с междуличностни отношения. Липсва и користен мотив, тъй като пострадалата не е имала у себе си ценни вещи или пари, няма и данни за опит да бъде извършен грабеж. Жената се е превърнала в отдушник на напрежението, натрпано от престъпника след свада с негови познати.

Битовите убийства, свързани с корист – грабежи, имотни измами също предполагат по-продължително или по-кратко предварително познанство, което дава възможност на извършителите да съберат сведения за жертвите и да спечелят доверието им.

От *непознати* са извършени 23,3%. Част от тези убийства са резултат на пиянски свади между отделни лица или между компании, случайно отзовали се заедно в дискотеки или други заведения. Престъпленията са извършени близо до заведенията импулсивно, без предварителен план и без достатъчно ясна представа за последствията. Като пример могат да се посочат убийства в Студентски град, някои от които са резултат на спонтанно възникнали негативни емоции. По данни на СДВР такива престъпления са извършени и в крайградски местности, където се събират младежи от града и околните села⁵⁷.

Според информация от проучените наказателни дела има случаи, при които криминално проявени лица, преминаващи през населени места, са допуснати от жертвите да ношуват в домовете им. Това важи главно за селата, където няма хотели и не е необичайно да се потърси подслон при местни жители след много кратко познанство. Пострадали са домакините или членове на техните семейства. Престъпленията са извършени по користни или сексуални подбуди, тъй като липсата на предварително познанство свежда до минимум възникването на емоционални мотиви⁵⁸.

Липса на предварително познанство между извършители и пострадали има при т.нар случайни жертви. Това са лица, които с нищо не са допринесли за възникването и развитието на криминогенните ситуации, довели до престъпленията. Те са се оказали в неподходящ момент на едно и също място с извършителите и неволно са станали част от друг, по-рано възникнал конфликт или отдушник на натрупана агресия⁵⁹.

Направеният анализ ясно откроява няколко области, в които се генерират *виктимогенните фактори* за битовите убийства. Също като криминогенните, немалка част от виктимогенните фактори са от социалнопсихологичен тип и се пораждат главно в *сферата на междуличностното общуване*. Сред тях на първо място трябва да се посочи *липсата на развити комуникативни умения*. Тя води до разрешаване на междуличностните конфликти по насилствен път, за което поведението на пострадалите може значително да допринесе. Ниската обща и битова култура, които често са свързани с бедния поведенчески репертуар, също играят виктимизираща роля. Вербалната агресия, която увеличава риска от физическа агресия, характеризира поведението на значителна част от пострадалите. Дейст-

⁵⁷ Според справка, изготвена от служител на СВДР битово убийство е извършено в местност край София, където се събират младежки компании. Местни младежи, злоупотребили с алкохол, пребиват трима софийци, единият от които с опасност за живота. Между извършителите и жертвите липсва предварително познанство, а също и криминогенни конфликти.

⁵⁸ Данни от наказателно дело показват, че жител на село Д. е предложил на лице, с което се е запознал същата вечер в кръчмата, да пренощува в дома му. През нощта гостът изнасилва и убива майката на домакина, която е парализирана и много възрастна, след което напуска дома заедно с парите, скрити под дюшека ѝ за погребение (НОХД №).

⁵⁹ Малолетно дете е изнасилено и убито в градинката пред блока, в който живее. То играе пред входа, когато към него се приближава непознат младеж и го примамва в близките храсти, където извършва престъплението. Причини за престъплението са проблеми, свързани с интимния живот на извършителя и с психични отклонения.

вието на тези фактори ясно личи при домашното насилие, особено когато то е хронично и ескалиращо.

Данни от наказателни дела и от проведените беседи недвусмислено показват, че има случаи, при които попадането в ролята на извършители или жертви до голяма степен е въпрос на случайност. Побоят между съпрузи или съжителстващи в едно домакинство понякога продължава часове или денонощия, като враждуващите страни взаимно си нанасят физически и психични травми. Има и данни за смъртен изход и при двамата участници в сбиването, като единият е убит на място, а другият умира по-късно от травмите си.

Неразвитите умения за комуникиране имат виктимогенен ефект и при сбиванията между младежки компании на излизане от заведения и дискотеки. Неумението да се общува се заменя от побой с непредвидими, често фатални последици. В голяма част от тези случаи участниците в сбиванията не могат да определят и да посочат ясно причините, довели до конфликт. Липсата на ясно формулиран проблем и заменянето му с гневни изблици е предпоставка за невъзможността да се намери ненасилствен начин за общуване .

Виктимогенните фактори от *личностен тип също са сред най-типичните за битовите убийства*. Много от тях са тясно свързани с тези от социалнопсихологичен тип. С оглед на виктимогенния му ефект поведението на жертвите има различни варианти – от крайно агресивно, предизвикателно и застрашаващо околните, през апатично пренебрегващо социални и нравствени норми, поради липса на възпитание, разглезеност и др., до пасивно и безпомощно поведение на “търпящи жертви” – стари хора, инвалиди, жени и деца, подложени на хроничен тормоз.

Агресивно-провокативното поведение, водещо до конфликтно общуване, често с лица, притежаващи сходни личностни характеристики, води до виктимизиране както в семейното общуване, така и извън семейния кръг. Дори когато агресията е само вербална, тя може да предизвика физическо насилие в отговор ако лицето, към което е отправена се почувства силно обидено и унижено или прецени, че има реална заплаха за него и близките му.

Пренебрегването на социалните и нравствените нормите само по себе си представлява агресивно послание към околните. Дори когато не е свързано с физическо насилие над тях, то показва нежелание за съобразяване и буди негативна ответна реакция, която може да доведе до агресивен отговор и виктимизиране. Данни от наказателни дела показват, че жертви, чието поведение приживе е било свързано с неспазване на тези норми, са се превърнали в дразнител и тежест за околните, спечелили са си тяхната ненавист, а понякога са са възприемани като опасни.

Поведението на „*търпящите жертви*” също може да се разглежда като неосъзнато послание, окуражаващо престъпниците. Интеракциите с такива жертви придават значимост на извършителите в собствените им очи и ги освобождават от натрупано по други поводи напрежение. Данни от наказателни дела показват крайна зависимост на жертвите от насилниците. В някои случаи, особено при по-възрастни семейни двойки, жертвата е могла да избегне смъртта ако направи елементарно усилие да излезе от стаята или от дома, но не го е предприела от страх и ли-

пса на воля⁶⁰.

Виктимогенен фактор от *личностен тип, свързан с общуването*, е *непредпазливостта*, проявяваща се в сближаване със слабо познати лица и споделяне с тях на информация за притежавано имущество, липса на наследници и др. В някои случаи тази непредпазливост се дължи на *наивност*. Виктимогенното й действие се проявява при самотни хора, които търсят близост. Някои от тях са в напреднала възраст и се нуждаят от битова помощ и в близка перспектива от гледане. Изследователската информация съдържа данни за жертви на убийства, които са се запознали с извършителите чрез обяви във вестник „Трета възраст“. Други са се сближили прекалено с познати на техни близки или съседи, като по време на това повърхностно познанство са им разказали семейни и интимни проблеми, без да подозират, че се излагат на риск⁶¹.

Непредпазливост може да се прояви и поради *самонадеяност* от страна на жертвата. Данни от наказателни дела и от справки, водени от служители на СДП показват, че има убийства, които са извършени след като жертвите са демонстрирали добро финансово състояние и разточителен начин на живот във връзка с получаване на наследство, продажба на имот и др. Прави впечатление небрежността, с която някои от пострадалите са се отнесли към съмнителното поведение на техни познати – любопитство към доходите им, прекалено и необяснимо сближаване с други членове на семейството, натрапчиво искане на заеми и заплахи в случай, че не ги получат⁶².

Ясно изразен виктимогенен ефект има *подценяването на риска* от извършването на убийство. Една от причините за това подценяване е тежестта на самото деяние и свързаните с него наказания. Данни от наказателни дела показват, че бъдещите жертви не са допускали, че лицата, с които са в конфликт, ще поемат риска от извършване на убийство. Голямата продължителност на предкриминалните конфликти – месеци, а понякога и години говори за устойчивостта на криминалната мотивация, която обаче жертвите невинаги оценяват⁶³.

Друга причина за подценяване на риска е познанството или роднинството между извършители и жертви. Част от пострадалите не са могли да допуснат, че младежи, които познават от деца, съседи, съселян или роднини биха посегнали на

⁶⁰ Възрастен инвалид пребива жена си с бастун, седейки на инвалиден стол, от който не може да стане без чужда помощ, след което залива с газ и запалва трупа ѝ. Пострадалата не е напуснала стаята и дори не се е отдърпнала на безопасно разстояние, тъй като години наред е свикнала да търпи побой и да се подчинява (.....).

⁶¹ Данни от полицейска справка, отнасящи се за битво убийство показват, че пострадалият възрастен мъж се е запознал с жена по обява във вестник. Няколко дни след първата им среща на която ѝ разказва за финансовото си състояние, имота и наследниците си, той отива да живее с нея в апартамента ѝ. Съвсем скоро след това ѝ прави дарение в нейна полза на част от имуществото си и умира при съмнителни обстоятелства.

⁶² Данни от справка показват, че пострадалият е приемал в дома си ромско семейство и заедно са пили големи количества алкохол. Ромите се сближават с възрастната сляпа майка на домакина под предлог, че ѝ оказват битова помощ и започват да извеждат извън дома, с обяснението, че я водят на лекар. В следствие се оказва, че са я завели при техен познат нотариус, за да направи дарение на жилището в тяхна полза. Убийството е извършено с цел да бъде отстранен законният наследник, който макар и с голямо закъснение е установил измамата.

⁶³ Данни от наказателно дело показват, че извършителят Г. Х. в продължение на месеци многократно заплашва с убийство свои съседи, като съвсем конкретно заявява намеренията си. Въпреки това те не прекратяват нощните пиянски веселби, с които го дразнят, и не пестят обиди и провокации по негов адрес, тъй като не приемат сериозно закана. Обстоятелствата, свързани с извършеното двойно убийство и свидетелските показания показват доста точно съответствие между заканите и деянието (НОХД №....).

живота им. Дългогодишната близост с тези лица е притъпила бдителността и е допринесла за виктимизирането⁶⁴.

Виктимогенен ефект има *предизвикването на ревност* чрез изневери, демонстриране на сексапил и др. Данни от справки и от наказателни дела показват, че част от пострадалите, главно жени, умишлено са предизвиквали ревността на партньорите си, а други просто не са се съобразявали с характеристиките и чувствата им. И в единия и в другия случай обаче предизвикването на ревност е довело до тежко насилие над тях. Данните показват, че в повечето случаи, при които жертвите са жени, изневяратата е свързана и с корист от страна на жертвите, избрали нов партньор, който е по-щедър и по-богат.

Злоупотребата с алкохол има освен кримногенен, също и ясно изразен виктимогенен ефект. Лицата, злоупотребяващи със спиртни напитки, нарушават общественения ред, дразнят и пречат на околните, с което предизвикват тяхната агресия. Възбудата, която алкохолът причинява, увеличава вероятността от участие в конфликти и свързано с тях виктимизиране. Липсата на адекватна преценка на обстоятелствата и собственото поведение водят до ескалиране на конфликтите и в някои случаи завършват с убийство.

Сходен ефект има *употребата на дрога*. Поведението на наркоманите също често излиза извън нормата, което ги прави обект на агресия от страна на другите. Трябва обаче да се има предвид, че виктимогенният ефект на алкохола и дрогата е предимно косвен. Той се дължи на обстоятелството, че пристрастяването към тях много често е елемент от рисков начин на живот, свързан със среда, в която има насилие. Това важи например за лица със зависимост, които участват в наркоразпространение и стават жертви на насилие от страна на дилъри.

Тежките *физически дефекти и умственото изоставане* също могат да окажат виктимизиращо въздействие. Увреденото лице се нуждае от специални грижи, които обременяват близките му. С оглед на широко разпространената бедност и проблемите на здравеопазването грижите за болния представляват и сериозна финансова тежест. Личностните деформации, които настъпват във връзка с продължителното боледуване, също са рисков виктимогенен фактор. Те не само затрудняват общуването, но понякога се тълкуват като инат, злонамереност и капризи от страна на болния⁶⁵.

Факторите от *социален и икономически тип* имат сравнително ограничено влияние. Бедността и безработицата например са причина за клошарски начин на живот. От своя страна той довежда до създаване на връзки с рискова среда и до физическа и социална незащитеност, липса на жилище, нощуване на открито, социална изключеност и др. В някои случаи бедността и безработицата стават причина за криминализиране, косвено предизвикващо виктимизация. Данни от справки на СДВР и от беседи с полицейски служители показват, че убийствата на

⁶⁴ Двойно убийство на възрастни майка и дъщеря е извършено от техен съсед. Жертвите познават младежа от дете, поради което го допускат в дома си, за да извършва дребни битови ремонти и да помага в градината (НОХД№...).

⁶⁵ Данни за непълнолетен, изтърпяващ наказание „лишаване от свобода” в Дома за непълнолетни правонарушители в Бойчиновци показват, че момчето е удушило по-малкия си брат, който е със снижен интелект. Извършителят счита, че жертвата създава тежки проблеми в семейството, при това без изгледи да оздравее. Освен това по-големият брат приема особеностите в поведението на по-малкия, обусловени от състоянието му, като инат и разглезеност, което допълнително го озлобява.

клошари нерядко са резултат на свади между тях за вещи, които заедно са намерили или откраднали

Бедността има виктимогенен ефект по отношение на възрастни или болни хора, нуждаещи се от издръжка и битово обслужване. Фактът, че нямат собствени средства ги излага на риск от насилие, с цел освобождаване на близките им от тях. Значително по-често обаче виктимогенният ефект на бедността се дължи на свързаното с нея обитаване на необезопасени жилища, без телефон или други средства за комуникация. Данни от наказателни дела показват, че голяма част от възрастните жертви на битови убийства и сексуално насилие особено в селата и малките градове са нападнати в домовете им и не са имали възможност да се защитят или да извикат помощ поради мизерните условия, при които живеят. Извършителите са проникнали в жилищата им почти безпрепятствено, поради лошото състояние на вратите и прозорците и са действали необезпокоявани от никого, не на последно място поради липсата на средства за комуникация.

Безработицата и бедността имат и косвен виктимизиращ ефект. Те водят до опустяване на редица селища поради липса на поминък и нормални условия за живот в тях. Малкото на брой жители, които остават там след емиграцията и мигрирането на младите, търсещи работа другаде, са силно уязвими физически поради напреднала възраст и намалена дееспособност. Според наказателните дела много от пострадалите в такива селища продължително са викали за помощ докато са малтретирани от извършителите, но не са я получили поради самотното живеене⁶⁶.

Факторите от *социалноорганизационен тип допринасят за тази виктимизация*. Те са следствие от недостатъци в работата на различни институции. Посочените по-горе обстоятелства благоприятстващи виктимизирането в селата и малките градове до голяма степен се дължат на такива слабости. Те се изразяват в допускането на лоша инфраструктура - липса на осветление, неподдържани и неохранявани улици, а също и на недостатъчно социално подпомагане и обгрижване на нуждаещите се. Тези обстоятелства, както и недостатъчната полицейска охрана има както криминогенен, така и виктимогенен ефект.

Кризата в здравеопазването също води до виктимизиране на лица с тежки увреждания, които не могат да бъдат настанени в болнично заведение. Липсата на лекарства или непосилно високите им цени водят до влошаване на заболяванията и до утежняване на семейната ситуация. Както беше посочено в някои случаи близките на болните се освобождават от тях чрез престъпление.

Недостатъчно развитото семейно консултиране има освен разгледания по-горе криминогенен ефект, също и виктимогенен ефект. Той се изразява по отношение на жертвите на домашно насилие, което се превръща в хронично както и при убийствата на новородени деца.

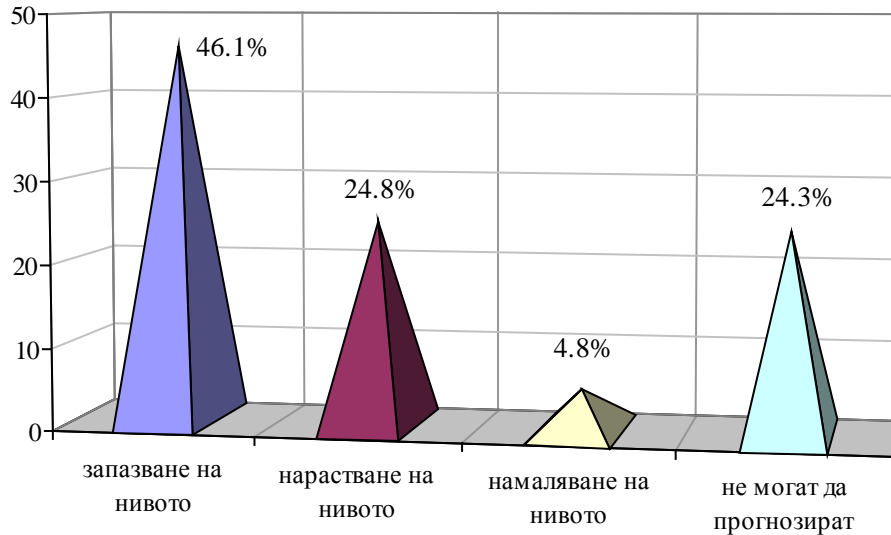
Виктимогенен фактор са и редица недостатъци в работата на училището. Данни от наказателни дела и полицейски справки за убийства, извършени от деца, показват, че конфликтите между извършители и жертви в училище често са про-

⁶⁶ В. Х., самотно живееща на село, е малтретирана в продължение на няколко часа през нощта от свой съседянин, като накрая е убита. Жената е викала за помощ, но не я е получила. Според свидетелски показания къщата на пострадалата се намира в голяма градина. Никой от съседите, предимно стари хора, не е чул виковете ѝ и шума от борбата (НОХД ...)

дължавали с години, без да бъдат предприети сериозни мерки за предотвратяване на тежки престъпления. Като пример може да се посочи убийство, извършено в Пловдив от две непълнолетни момичета. Негативните емоции, довели до престъплението са останали без нужното внимание от страна на педагозите. Общуването между децата се определя като приятелско, а агресивните тенденции в поведението им, довели до извършеното с особена жестокост престъпление, са подценени.

7. Прогнозно виждане и превенция

Данните за *бъдещото развитие* на разглежданите деяния показват, че в близките три до пет години те най-вероятно ще продължат да бъдат сериозен проблем. Запазване на нивото на битовата престъпност и в частност на битовите убийства очакват близо половината - 46,1% от анкетиранията полицаи (фиг. 6). Проведените беседи показват, че криминогенните фактори, водещи до тези престъпления са доста устойчиви и ще продължават да съществуват. Това важи както за икономическите последици от кризата и нейното отражение върху дейността на институциите и личния живот на гражданите, така и за социално-психологичните и личностните фактори с криминогенен ефект. Както е известно нагласите се отличават с голяма консервативност и обикновено се променят по-бавно от материалните условия на живот.

фиг. 6. Прогноза на полицейските служители за битовите убийства

Около една четвърт - 24,8% от анкетиранията очакват нарастване на битовите убийства. Този немалък процент може да се обясни с нарастващата агресия в обществото, а също и с някои неблагоприятни тенденции в развитието на младото поколение – неизградена ценностна система, недооценяване на човешкия живот, липса на чувство за отговорност към себе си и към другите, широко разпространени консуматорски нагласи и др. Беседите показват, че тази неблагоприятна прогноза е свързана и с липса на оптимизъм по отношение на дейността на институ-

циите и главно по отношение на споменатите по-горе криминогенни слабости.

Едва 4,8% от отговорилите очакват намаляване на битовите убийства. Някои от тях правят уговорка, че това е възможно, ако социалноикономическата криза бъде овладяна. Не могат да прогнозираят развитието им 24,3%.

Освен количествени промени данните показват и други очаквани в близко бъдеще. С оглед на съвременните условия и начин на живот в България, свързан с обмяна на много и разнообразна информация, пътуване в други държави и континенти, установяване на различни контакти, средствата за извършването на битови убийства вероятно ще се разнообразят. Възможно е, макар и рядко, да бъдат използвани отрови от екзотични или нетипични за България животни, които могат да се внесат от чужбина. През последните години някои от тях започват да се отглеждат като домашни любимци. Такива са например различни земноводни, донесени от други държави и континенти. Инжектирането на отрова от тях не винаги може да бъде установено след смъртта на жертвата. Фактът, че тези животни засега са рядкост допълнително би затруднил възникването на хипотеза за тяхното използване като средство за убийство, както и нейното доказване.

Отделни служители предупреждават за опасността от използване на огнестрелно оръжие в училище и за извършване на убийства, мотивирани от битови конфликти между ученици или между тях и преподавателите. Тези конфликти могат да бъдат породени от негативни емоции, възникващи в училищното ежедневие или от междусъседски конфликти на семейства, които имат деца, учещи в едно и също училище. Рискът от такива престъпления съществува и с оглед на факта, че са известни немалко подобни примери от други държави.

Има вероятност да се увеличат извършителите и жертвите – чужди граждани. От една страна това се обяснява със зачестилите контакти, а от друга с обстоятелството, че чужденците, които посещават България нерядко са хора с нисък социален и образователен статус, алкохолици, лица с криминални наклонности, наркомани и др. Пребиваването им в страната понякога се съпътства от трудности, свързани с адаптацията към новите условия и непознатата обстановка.

Честата злоупотреба с алкохол е основание да се очаква засилване или поне запазване ролята му на криминогенен фактор. Системната употреба на спиртни напитки включително от лица под 18 години, е предпоставка за нарастване на битовия алкохолизъм и за утвърждаването му като традиция. Това е основание за неблагоприятна прогноза относно алкохолно повлияното насилие в семейството и неговото предаване от поколение на поколение.

Възможна промяна е засилване на криминогенния ефект от социалната дезинтеграция на маргинални групи от населението. Маргинализирането им е предпоставка за все по-слабо влияние на институтите на социализация и засилва опасността от криминализиране. Ако мерките за интегрирането им се окажат недостатъчно ефективни може да се очаква увеличаване не само на престъпленията, извършени от тях, но също и на отговорно насилие, извършено от застрашени лица и групи.

Основание за неблагоприятна прогноза е големият брой деца, необхванати от училище. Недостатъчната или липсваща социализираща функция на училището е предпоставка за трудности в общуването, които нерядко се разрешават чрез насилие. Възприемането на насилнически стереотипи на поведение в детс-

твото може да стане причина за тежка агресия в зряла възраст. Същото важи за недостатъчното противодействие на насилието в училище. Привикването с безнаказаните прояви на агресия по време на ученическите години е предпоставка за проявяването ѝ в бъдеще.

Безспорната тенденция към нарастване на агресията при момичетата може в бъдеще да доведе до известен ръст на насилието, извършвано от жени. Въпреки че женската агресивна престъпност ще остане многократно по-слабо разпространена в сравнение с мъжката, споменатата тенденция заслужава внимание предвид особено тежките последствия, които криминализирането на жени има за тяхното поколение.

Проведените беседи съдържат и данни за оптимистични очаквания главно по отношение на домашното насилие. Проведените беседи показват, че според част от служителите за младите двойки са типични отношенията на равнопоставеност, което намалява опасността от безропотно понасяне на насилие и конкретно от убийства. Извънбрачното съжителство също се посочва като предпоставка за избягване на най-тежките форми на малтретиране, тъй като то може да бъде прекратено по-бързо и безболезнено в сравнение със скъпите и мудни бракоразводни процедури.

ИЗВОДИ

1. Анализът на данните показва, че извършените през изследвания период убийства са главно битови. Тези престъпления се характеризират със сравнително ниска латентност, въпреки наличието на редица фактори за скритост.
2. Динамиката в течение на изследвания период е променлива, като през последната година има спад в сравнение с началото.
3. Потвърждава се констатираната по-рано тенденция за концентриране на битовите убийства главно в градовете, в по-малка степен в селата и съвсем ограничено - в местности извън селища и вилни зони.
4. Най-рисково място по отношение на битовите убийства са жилищните домове, главно тези на пострадалите и значително по-рядко на извършителите.
5. Битови убийства се извършват предимно в късните вечерни и ранните нощни часове. През деня се извършват главно убийства под влияние на силен афект или желание да се демонстрира отмъщение.
6. Предпочитано средство за извършване на убийства е ножът, следван от битови предмети и юмручни удари. Макар и много по-рядко се използват и други средства – химикали, растителни отрови и др., някои от които могат да бъдат установени само чрез специализирани изследвания.
7. Битовите убийства се извършват предимно еднолично и по-рядко в съучастие. Това може да се обясни както с спецификата на самите деяния, така и с личностните особености на извършителите. За някои убийства обаче е характерен мотивът за престъпна солидарност, с цел освобождаване от насилник.
8. Извършителите на битови убийства са главно мъже и многократно по-малко - жени. Изключение правят убийствата на новородени деца, които са почти изцяло женско престъпление.
9. Налице са промени, свързани с подмладяване на криминалния контингент, като групата на 18-30-годишните е на първо място за разлика от предходни

- периоди, когато водеща е групата на 31-40 годишните.
10. Извършителите са главно лица с ниска култура и образование. През последните години обаче настъпва промяна, свързана с по-висока криминална изявиност на лицата с полувисше и особено с висше образование.
 11. Данните показват висок общ рецидив при извършителите на битови убийства. Деянията са главно кражби, телесни повреди, сексуално насилие, по-рядко измами. Специалният рецидив е много по-рядък, което е лесно обяснимо предвид тежестта на деянията.
 12. Извършителите на битови убийства са главно познати и близки на жертвите. Предварителното познанство дава възможност за възникване на криминогенни емоции. Значително по-рядко битови убийства извършват лица непознати за пострадалите.
 13. Мотивите за битовите убийства са главно емоционални и по-рядко користни и сексуални. Предвид личностните особености на извършителите в голяма част от случаите действат и хулигански подбуди.
 14. Криминогенните фактори за битовите убийства са предимно от социално психологичен тип и са свързани с битовото общуване. Личностните фактори, главно психопатните особености и злоупотребата с алкохол, също играят значителна роля. Сред факторите от социалноикономически тип водещи са бедността, често свързана с безработица и други последствия от кризисните процеси в обществото. Значителна роля играят и факторите от организационен тип, свързани със слабости в работата на институциите.
 15. Жертви на битови убийства са главно лица на възраст 31-40 г. С незначителна разлика следват 18-30 годишните и тези над 40 г. Степента на виктимизиране на децата е значително по-ниска. Пострадалите са главно мъже. Делът на жените е значително по-малък, като сред тях има голям брой жертви на домашно насилие.
 16. Личностните характеристики на пострадалите са доста разнообразни. Някои от тях са доста сходни с тези на извършителите, други водят начин на живот, който ги свързва с криминална среда без самите те да извършват престъпления. Сред пострадалите има „търпящи жертви”, неспособни да оказат съпротива, а също и пострадали, които случайно са попаднали в криминална ситуация.
 17. Виктимогенните фактори за битовите убийства са предимно от социално психологичен тип. За възникването на конфликти, свързани с тежко насилие, допринасят и редица личностни особености на жертвите – търпеливо понасяне на тормоз, повишена агресивност, недооценяване на риска от виктимизиране, психични разстройства, злоупотреба с алкохол и др. Факторите от социалноикономически и социалноорганизационен тип също играят немалка виктимогенна роля.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Антонян, Ю., С.Бородин.* Престъпност и психические аномалии. М., 1987.
2. *Белова, Н.* Женска престъпност и превантивна дейност на полицията. С., 2004.
3. *Георгиев, Г. и кол.* Умишлените убийства в НР България. С., 1985.
4. *Енциклопедичен речник по социология.* С., 1996.
5. *Кейзер, Г.* Криминология, М., 1979.
6. *Леонхард, К.* Акцентиранияте личности. М.
7. *Маджаров, Е.*
8. *Маринов, Г.* Шизофренията като фактор за битови убийства. - автореферат
9. *Митева, Ю, Св. Маргаритова* Умишлените убийства в България в периода 1991-1992 г. С., 1994.
10. *Станков, Б.* Криминология. Теоретични основи. В., 1997
<http://www.vesti.bg/index.phtml?tid=40&oid=4293631> неонацисти
11. Черни вдовици. Най-смъртоносната женска порода.
<http://kriminalnidosieta.com/izvestni-slutchai/tcherni-vdovitsi-nay-smartonosnata-zhenska-poroda/>.
12. <http://kriminalnidosieta.com/izvestni-slutchai/krista-geyl-payk-angelsko-litse-dyavolsko-sartse/>
13. Къщата на ужасите на Фред и Роуз Уест. <http://kriminalnidosieta.com/seriyi-ubiyski/kashtata-na-uzhasite-na-fred-i-rouz-uest/>
14. <http://paper.standartnews.com/bg/article.php?article=357959>
15. *Фокс, В.,* Введение в криминологию, М. 1980.
16. <http://www.razkritia.com/79509/%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8-%D1%83%D0%B1%D0%B8%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0/>